

Radikalni feminizam

Krstičević, Antonija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:444835>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAGREB

DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ

MEĐUNARODNI ODNOSI I DIPLOMACIJA

RADIKALNI FEMINIZAM

RADICAL FEMINISM

KANDIDAT: ANTONIJA KRSTIČEVIĆ

MENTOR: doc. dr.sc. DAMIR MLADIĆ

Zagreb, siječanj, 2021.

Sadržaj

Sažetak	1
Summary	2
1. Uvod	3
1.1. Predmet i cilj rada	4
1.2. Istraživačka pitanja i hipoteze.....	4
1.3. Metode istraživanja.....	4
1.4. Struktura rada.....	4
2. Razvoj radikalnoga feminizma.....	6
3. Temeljne ideje i vrijednosti radikalnoga feminizma.....	13
4. Patrijarhat i privatna sfera	18
4.1. Obitelj	21
4.2. Reprodukcijska sfera.....	23
4.3. Seksualnost i seksualno silovanje	28
5. Patrijarhat i javna sfera.....	37
5.1. Država	38
5.2. Ekonomski sustav	40
5.3. Rodna asimetrija u jeziku i jezikoslovlju.....	41
6. Neslaganje u razmišljanju o transrodnim osobama.....	44
7. Radikalni lezbijski feminizam.....	50
8. Kritike radikalnoga feminizma.....	56
9. Zaključak.....	64
Popis literature.....	68
Knjige	68
Znanstveni i stručni članci.....	69
Internetski izvori	70
Popis tablica	71

Sažetak

Tema ovoga diplomskog rada je radikalni feminizam kao politička teorija. Prvi dio rada objašnjava začetak i razvoj radikalnoga feminističkog pokreta te ističe razloge nastanka. Radikalni feminizam predstavlja pravac feminističke teorije koji naglašava patrijarhalne korijene nejednakosti muškaraca i žena, odnosno društvenu dominaciju muškaraca nad ženama. Pobornice radikalnoga feminizma protive se postojećoj političkoj i društvenoj organizaciji jer je stvarana u duhu patrijarhata. Stoga su radikalne feministkinje skeptične u odnosu na političko djelovanje unutar postojećeg sustava i umjesto toga usredotočene na kulturne promjene koje potkopavaju patrijarhat i postojeće hijerarhijske strukture. Također, postoji neslaganje u radikalnoj feminističkoj zajednici u svezi transrodnoga identiteta. Neke radikalne feministkinje podržavaju prava transrodnih osoba, smatrajući to još jednom borbom za oslobađanje spolova. Ostale radikalne feministkinje su oprečnoga mišljenja te tvrde da je borba za prava transrodnih osoba promicanje patrijarhalnih rodni normi. Majčinstvo i ograničavanje reproduktivne slobode, ženstvenost i ženska seksualnost, nasilje, tradicionalne rodne uloge i institucije, zabrana pornografije i mnoge druge teme predmet su razmišljanja i aktivizma radikalnoga feminizma.

Ključne riječi: radikalni feminizam, patrijarhat, nejednakost, opresija, rod, rodne uloge, majčinstvo, reprodukcija, seksualnost, nasilje

Summary

The topic of this thesis is radical feminism as a political theory. The first part of the paper explains the beginning and development of the radical women's movement and highlights the important reasons why it was created. Radical feminism is a feminist theory that emphasizes the patriarchal roots of inequality between men and women, that is, the social domination of men over women. Proponents of radical feminism oppose the existing political and social organization because it was created in the spirit of patriarchy. Thus, radical feminists are skeptical of political action within the existing system and instead focus on cultural changes that undermine patriarchy and existing hierarchical structures. There is also disagreement in the radical female community over transgender identity. Some radical feminists support the rights of transgender people, seeing it as another struggle for gender liberation while other radical feminists oppose it, arguing that the fight for transgender rights is the promotion of patriarchal gender norms. Therefore, motherhood and the restriction of reproductive freedoms, femininity and female sexuality, violence, pornography, traditional gender roles and institutions are the subject of radical feminist theory and activism.

Key words: radical feminism, patriarchy, inequality, oppression, gender, gender roles, motherhood, reproduction, sexuality, violence

1. Uvod

Tema ovoga diplomskog rada je radikalni feminizam kao politička teorija. Borba za ženska prava i jednakost započela je prije začetka radikalnoga feminizma, pokreta koji je globalno unaprijedio i poboljšao živote svih žena. Prvi val feminizma, koji se poprilično odnosi na koncept liberalnoga feminizma, česta je tema akademskih krugova i smatra se najvažnijim valom stvaranja feministkinja i njihovih društvenih uloga dok se radikalni feminizam marginalizira i u potpunosti zanemaruje. Ignoriranje radikalnih feministkinja i njihovoga doprinosa cjelokupnom društvu vidljivo je u današnjoj društvenoj perspektivi koja sustavno uništava i urušava svaku stepenicu za koju su se radikalne feministkinje izborile na putu za ravnopravnost svih žena, bez obzira na različite oblike društvene pripadnosti. Drugi val feminizma neosporno je važan za sadašnjost i budućnost ljudske populacije. Negiranje rezultata radikalne borbe dovodi do mogućeg ugrožavanja svih mukotrpno stvorenih postignuća koja omogućavaju ženama bolji položaj u privatnim i javnim sferama života. Današnjemu društvu potrebno je približiti i pojasniti povijest feminističke perspektive kako bi se spriječilo daljnje mistificiranje feminizma, točnije radikalnoga feminizma. Uvid u razvoj i značaj radikalnoga feminizma omogućit će razumno prosuđivanje ove teme umjesto promicanja apsurdnih predrasuda stvorenih na krilima neznanja. Radikalne feministkinje nisu iracionalne, bijesne, ružne i muškobanjaste vještice kojima je glavni cilj obrisati muškarce s lica zemlje kao da nikada nisu ni postojali. Današnji muškarci i žene neodgovorno podcjenjuju hrabre žene koje su stajale na prvoj crti obrane ženskih prava, često u uvjetima životne opasnosti. Iz tog razloga, ovaj diplomski rad posvećen je radikalnom feminizmu, povijesnom ženskom pokretu s jasnim ciljem te objašnjenju njegovog teorijskoga i praktičnoga smisla.

1.1. Predmet i cilj rada

Predmet ovoga rada je prikazati radikalni feminizam kao pravac feminističke teorije te objasniti ideje i vrijednosti radikalnoga feminizma.

Cilj rada je detaljnije poznavanje radikalnoga feminizma te njegova razvijanja kao i razumijevanje političkih pojmova važnih za ovu teoriju.

1.2. Istraživačka pitanja i hipoteze

Glavno istraživačko pitanje ovoga diplomskog rada jest u kojoj je mjeri radikalni feminizam pridonio razvoju suvremene političke teorije.

Hipoteza rada jest ta da je radikalni feminizam dao snažan doprinos razvoju suvremene političke teorije.

1.3. Metode istraživanja

U radu je korištena metoda kvalitativnoga istraživanja. Opisivanjem ili deskripcijom produbit će se znanja putem dosadašnjih znanstvenih radova i literature na ovu temu. Detaljna analiza postojećih teorija radikalnoga feminizma pružit će dobar uvid u razumijevanje prethodno spomenutog feminističkoga pravca. Promatranjem i analizom određenih ponašanja i postupaka radikalnih feministkinja utvrdit će se njihov smisao i cilj postojanja kao feminističke grupe.

1.4. Struktura rada

Rad je podijeljen u osam poglavlja. Prvo poglavlje odnosi se na razvoj radikalnoga feminizma u kojem se kronološki objašnjava prikaz radikalne feminističke teorije i prakse. Ukratko se objašnjava cilj i smisao radikalnoga feminizma. Drugo poglavlje naglašava temeljne ideje i vrijednosti radikalnoga feminizma. Navedeni su osnovni pojmovi koji razlikuju teoriju radikalnoga feminizma od ostalih teorija, odnosno čine je jedinstvenom. U trećem poglavlju raspravlja se o patrijarhatu i privatnoj sferi života. Treće poglavlje podijeljeno je na tri potpoglavlja koja razmatraju četiri bitna elementa privatne sfere života: obitelj, reprodukciju, seksualnost i seksualno silovanje. Navedeni elementi su analizirani iz

perspektive radikalnih feministkinja. Četvrto poglavlje fokusirano je na patrijarhat i javnu sferu života. Kao i kod prethodnoga poglavlja, radikalne feministkinje naglašavaju važne elemente javne sfere života na koje patrijarhat utječe. Navedeni elementi podijeljeni su na tri potpoglavlja: državu, ekonomski sustav i rodnu asimetriju u jeziku i jezikoslovlju. Peto poglavlje predstavlja debatu između zagovaratelja i protivnika transrodnosti ili transeksualnosti unutar radikalnoga feminizma. Uključeni su argumenti i zaključci obje strane. Šesto poglavlje odnosi se na lezbijsku feminističku struju unutar radikalnoga feminizma koja se razvila sedamdesetih godina prošlog stoljeća, a karakterizira je vrlo zanimljivo tumačenje radikalne feminističke teorije. Sedmo poglavlje razmatra najbitnije kritike radikalnoga feminizma, ponajviše iz perspektive ostalih feminističkih pravaca. Ukazuje se na potencijalne nedostatke i mane radikalne feminističke teorije i prakse. Posljednje poglavlje usmjereno je na zaključno razmatranje teme radikalnoga feminizma iz perspektive autorice ovoga diplomskog rada.

2. Razvoj radikalnoga feminizma

Prvo poglavlje ovoga diplomskoga rada odnosi se povijesni pregled razvoja radikalnoga feminizma. Ukratko će se objasniti što je radikalni feminizam i po čemu se razlikuje od ostalih pravaca feminizma. Izdvojiti će se najvažnije predstavnice i njihove ideje. Razmatrat će se kronološki pregled povijesti čovječanstva kako bi se dokazala implementacija koncepta patrijarhata u društvo, odnosno u privatnu i javnu sferu života. Patrijarhat nije problem modernoga doba, već problem koji se postupno razvijao uz napredak ljudske zajednice. U tekstu koji slijedi govorit će se o cilju prepoznavanja i razumijevanja patrijarhata u svim kulturama, nacijama i povijesnim razdobljima.

Radikalni feminizam tvrdi kako ulazi u sam korijen opresije žena i prema tome se razlikuje od ostalih pravaca feminizma. Opresija žena predstavlja temeljni i univerzalni oblik dominacije nad ženama pri čemu je glavni cilj ovoga feminističkog pravca razumjeti i spriječiti daljnju dominaciju. Radikalni feminizam je teorija o ženama, od žena i za žene stvorena na temelju percepcije i iskustva žena, stoga nema namjeru prožimati se i stvarati kompromise s ostalim političkim teorijama kao što to rade liberalne i socijalne feministkinje. Liberalni i socijalni feminizam nemaju integritet i smatraju se licemjernim teorijama upravo zbog priznanja određenih ideja postojećih sustava kao što je liberalna demokracija koja je stvorena u patrijarhalnom ozračju te na taj način opstruira feminističku teoriju. Teorija u kojoj je riječ o konfliktu muškaraca i žena pokušava stvoriti „sestrinstvo“ ili globalni ženski klub koji će nadilaziti pojmove rase i klase te će tako dovesti do konačnoga oslobođenja žena od muškaraca. Radikalne feministkinje smatraju kako ostali feministički pravci namjerno zanemaruju određene grupe žena te promoviraju druge grupe. Primjerice, liberalne feministkinje u središte pozornosti stavljaju dobrostojeću domaćicu iz visokoga društva, bjelkinju akademskoga obrazovanja, zaboravljajući pritom na ostale rase i klase žena. Socijalne feministkinje naglašavaju važnost prava radnica ostavljajući u sjeni sve žene koje to nisu. Upravo zbog ovakvih ekskluzivnih feminističkih teorija, radikalni feminizam tvrdi da obuhvaća sve žene svijeta te ih ne odvaja prema boji kože, obrazovanju, nacionalnosti i drugim obilježjima. Za razliku od ostalih teorija, radikalna feministička teorija problem muške moći ne vidi samo kroz politički život i poslovni svijet, već tvrdi da je muška moć ukorijenjena u privatna područja života pod izlikom tradicije i kulture instrumentima patrijarhalne dominacije.

Teorija radikalnoga feminizma počela se razvijati tek krajem šezdesetih godina prošloga stoljeća, iako su neke ideje postojale i ranije. Žene su postale dio političkoga života, no većinom su bile tajnice i vodile poslove uslužnih djelatnosti na političkim skupovima. Takva ironija feminističkoga pokreta natjerala je žene da se odvoje u novi pokret radikalnoga karaktera. Istovremeno, u SAD-u se odvijala borba za prava crnaca u kojoj su se zanemarivala prava crkinja. Tako su se ista prava smatrala manje važnima. Postupno se borba za prava Afroamerikanaca pretvorila u radikalniji militaristički pristup poput crnačkoga separatizma odnosno oslobođenja kroz revoluciju. Uvidjevši da je takav pristup bio efikasniji u postizanju određenoga cilja, feministkinje su odustale od liberalnih ideja o jednakim pravima te su se okrenule revolucionarnoj borbi protiv muškaraca. Smatrale su da je to jedini način koji može omogućiti promjene u društvu, odnosno da jedino tako mogu srušiti patrijarhalni društveni sustav. Prva radikalna grupa feministkinja osnovana je 1967. godine u SAD-u pod utjecajem kineske komunističke ideje *speaking bitterness*¹. Kasnije se *speaking bitterness* pretvorio u oblik terapije podizanja svijesti i bio je od velike pomoći ženama koje su godinama trpjele nasilje, nepravdu i ostale štetne oblike ponašanja jer o tome nisu smjele govoriti. Ovakav način razgovora u grupi stvorio je atmosferu kolektivne političke svijesti o potrebi za radikalnim promjenama društva u kojem vladaju muškarci. Uslijedio je rast broja grupa radikalnih feministkinja što ukazuje na uspješnost ovakve političke strategije. Upravo zbog razmjenjivanja osobnih priča, radikalna feministička teorija smatra da je osobno ujedno i političko. Bez revolucionarne promjene osobnih života žena, ne može se promijeniti društveni sustav. Takvi stavovi zapisani su u manifestu radikalne grupe Redstockings² u kojemu se potlačenost žena ističe kao najveći problem jer su žene seksualni objekti, podređene obitelji i primjer jeftine radne snage. Potlačenost žena u svim segmentima društva postala je teorija koja se postupno razvijala sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Te su godine iznjedrile najznačajnija djela radikalnoga feminizma, a neka od njih su: *Spolna politika* autorice Kate Millet, *Dijalektika spola* autorice Shulamith Firestone, *Ženski eunuh* autorice Germaine Greer i *Patrijarhalni stavovi* autorice Eve Figes. Djelo *Spolna politika* unosi novi pojam u teoriju radikalnoga feminizma, a to je patrijarhat.

---

¹ *Speaking bitterness* je politička tehnika podizanja svijesti izražavanjem zajedničkih iskustava i svjedočanstava u grupi radikalnih feministkinja. Ovakav način povezivanja grupe i poticanja na stvaranje promjena feministkinje su preuzele iz komunističke Kine u kojoj su 1950-ih godina vođe Partije organizirale javna suđenja zemljoposjednika i poslodavaca kako bi seljaci izrazili ljutnju i ogorčenost zbog svih nepravdi.

² Redstockings je grupa radikalnih feministkinja koju su osnovale Shulamith Firestone i Ellen Willis 1969. godine u New Yorku.

Suzana Krčmarek komentira ulogu patrijarhata tijekom različitih povijesnih razdoblja.

„Patrijarhat nije novi pojam u političkoj teoriji, ali radikalni feminizam unosi novu perspektivu navedenog pojma. Patrijarhat dolazi od grčke riječi *patriarkhēs* što znači “otac plemena”. Gledajući kroz povijest termin je označavao apsolutnu vladavinu muškarca kao glave obitelji. U današnje doba taj pojam označava društveni sustav u kojem je većina moći u rukama odraslih muškaraca koji vladaju nad mladim muškarcima, ženama i privatnim vlasništvom.“ (Krčmarek, 2014)

Žena je u patrijarhalnom sustavu podređena muškarcu. Muškarac predstavlja vrhovnu vlast te odlučuje apsolutno o svemu. Ipak, smatra se da je početak razvijanja društva bio bitno drugačiji. Prapovijesna društva bila su ravnopravna unutar zajednice, neovisno o spolu pojedinca. Što je prouzročilo takvu promjenu u strukturi društva i dalje je nejasno. Jedan od mogućih uzroka su klimatske promjene koje su tadašnja plemena dovela do nestašice hrane (Krčmarek, 2014). Opstanak ljudske populacije ovisio je o sakupljanju dovoljne količine hrane. Stoga, ljudsko društvo iz ravnopravne podjele poslova prelazi na patrijarhalni društveni sustav radi sigurnosti i zaštite u teškim uvjetima preživljavanja. Muškarcu je patrijarhat postao koristan jer sada može kontrolirati prijenos gena i stvarati vlastito potomstvo. Time je ženama oduzeto pravo određivanja potomstva. Patrijarhat je postao temelj društvenih struktura. U antičkoj Grčkoj dodatno je ojačao. Žene su postale niža bića, smatrane su bezvrijednima, a služile su samo za reprodukciju ili zadovoljavanje muških seksualnih potreba. U društvenoj hijerarhiji antičke Grčke, žene su se prema svojoj vrijednosti nalazile iznad krave i ispod muškoga roba. Krčmarek (2014) opisuje odnos Platona i Aristotela prema ženama koji u svojim zapisima govore jedino o poslušnosti žene svome mužu te o kućanskim poslovima. Prema njima, žene su fizički slabije, nižih intelektualnih sposobnosti te nemaju moralne vrijednosti. U starom Rimu glavnu riječ u obitelji i političkom životu imali su muškarci (*pater familias*), a žene su predstavljale njihovo vlasništvo. Jedine žene koje su uživale određenu slobodu bile su svećenice Vestalke, božice ognjišta Veste. *Virgo Vestalis Maxima*³ je bila jedina žena u Rimu koja je donekle imala političku moć iako nije bila ni približno velika u odnosu na mušku moć.

„U srednjem vijeku su aristokratkinje mogle doseći veću političku moć, primjerice bizantinska carica Teodora i Elenor od Akvitanije. Usporedivši broj vladara i vladarica može se zaključiti da je nesrazmjer u moći bio velik. Još je veći bio na primjerima običnih žena. U

---

³ Najviša Vestalska Djevica

srednjovjekovnim društvima, u kojima je kršćanstvo bilo neodvojivo od države i svakodnevnog života ljudi, pronalazimo i religiju koja je u potpunosti orijentirana prema muškarcima.“ (Krčmarek, 2014)

Religija je samo muškarcima dopuštala svećenstvo. Jedini ženski primjer su čedne nadstojnice samostana koje su imale priliku postizanja određene političke moći. Krčmarek (2014) smatra da je samo mali broj žena postigao određenu političku moć tijekom ova dva povijesna razdoblja i to uz jedan važan uvjet. Žene s političkom moći morale su biti čedne. Nadalje, Biblija dozvoljava isključivo muškarcima političku moć. Žena je nastala iz muškoga tijela, stoga mu je podređena. Na sličan način interpretiraju se Tora i Kuran u vidu podređenosti žena u društvu. Postoji interpretacija Biblije iz ženske perspektive koju je Crkva osudila i demantirala. Krčmarek (2014) zaključuje da je žena postala ekvivalent podređenosti u judeo-kršćanskoj tradiciji, starogrčkoj tradiciji i starorimskoj tradiciji. Ljudska povijest sadrži pregršt nepravdi nanesenih ženama oduzimanjem njihovih prava na jednakost i slobodu. Iz tog razloga, započela je duga borba za jednakost žena i muškaraca. Prvi tekstovi o pravima žena autorice Christine de Pizan nastali su krajem 14. stoljeća, iako se prvom predstavnicom feminizma smatra Mary Wollstonecraft iz 18. stoljeća. One su bile protivnice moćnih muškaraca koji su imali vlast nad obitelji, državom i Crkvom. Tvrdile su da sve važne autoritete tijekom ljudskoga života predstavljaju muškarci.

Kate Millet u svom djelu *Spolna politika* zastupa ovakvo razmišljanje. Ona smatra da patrijarhat nema korijenje samo u obitelji, već i u državnoj vlasti tijekom povijesti. Millet tvrdi da su svi odnosi između spolova u društvu zasnovani na pojmu moći i zato su svi odnosi ujedno i politički. Moć je definirana kao muška dominacija nad ženama u svim područjima života. Spolna dominacija je univerzalna i to je čini prirodnom i nevidljivom. Ona prožima sve ideologije zapadnjačke kulture, stoga se spolna dominacija može smatrati fundamentalnim konceptom moći koji nadilazi formalne institucije moći. Patrijarhat se uspješno implementira u društvo kroz dvije faze. Prva faza je unutarnja kolonizacija, tj. rano socijaliziranje djeteta unutar obitelji, obrazovanje kroz određenu literaturu i utjecaj religija na osobni život pojedinca kao i skupine. Druga faza ili vanjska kolonizacija odnosi se na ekonomsku eksploataciju i upotrebu sile u svrhu zastrašivanja. U ovoj fazi žene se uči ekonomskoj ovisnosti i inferiornosti, odnosno za postizanje ekonomske stabilnosti ženi je potreban muškarac. Millet u svom djelu spominje seksualni odnos muškarca i žene kao jasno dokazivanje muške dominacije u kojem silovanje igra veliku ulogu u održavanju patrijarhalnoga sustava. Ljubav definira kao patrijarhalnu ideologiju konstruiranu za vješto

prikriivanje odnosa moći između spolova. Zaključno, Kate Millet tvrdi da muškarci i žene ne mogu biti potpuno jednaki dokle god postoji patrijarhalni sustav. *Spolna politika* uvelike je zaslužna za podizanje svijesti žena i pokretanje radikalnoga feminističkoga otpora iako je bila na udaru kritika drugih feministkinja, pretežito socijalnih. One smatraju da je koncept patrijarhata u ovoj knjizi temeljen na opasnim i pogrešnim pretpostavkama te da će takva teorija samo odmoći feminizmu u političkoj borbi.

Ideja patrijarhata u radikalnom feminizmu brani poznatu feminističku tvrdnju „osobno je političko“. Kritičari ove tvrdnje smatraju da implicira totalitarizam jer je svaka sfera života podvrgnuta političkom nadzoru. Stoga, teza „osobno je političko“ može dovesti u opasnu krajnost u kojoj svaka žena za svoje ponašanje odgovara feminističkoj grupi koja predstavlja taj politički nadzor i istovremeno podržava i potiče samo određene oblike ponašanja koje smatra ispravnima. Drugi problem ove pretpostavke je promicanje individualne osobne borbe umjesto kolektivne borbe za ravnopravnost žena. Žene se potiče da uredi svoj osobni život i postignu savršenstvo na osobnoj razini, a tek onda mogu krenuti u zajedničku borbu za promjene u svijetu. Takav put vodi do alternativnih terapija, grupa za savjetovanje i naposljetku do povlačenja u sebe. Navedene kritike potakle su radikalne feministkinje na odgovor u kojem krive medije za pogrešnu interpretaciju tvrdnje „osobno je političko“. „Osobno je političko“ ne znači promoviranje prevlasti politike nad privatnim životom, već jasno upozorenje da politika prožima i upravlja privatnom sferom života i upravo zbog toga su žene potlačene u društvu. Takvo objašnjenje tvrdnje iziskuje kolektivnu borbu za ženska prava, a ne psihološke terapije u raznim grupama.

Cilj radikalnoga feminizma je razumijevanje patrijarhata u vidu potlačenosti žena u svim kulturama, nacijama i povijesnim razdobljima. Andrea Dworkin, jedna od predstavnica radikalnoga feminizma, opisala je i povezala određene običaje iz različitih dijelova svijeta koji služe za uljepšavanje i usavršavanje žena te promiču patrijarhalni sustav. Drevni kineski običaj vezanja stopala mladih djevojaka, kao simbol seksipila, ljepote i prestiža, započeo je oko 11. stoljeća. Lotosova stopala predstavljaju izuzetno bolan proces vezanja i lomljenja stopala i prstiju djevojčica već sa šest godina. Što je stopalo manje i zakrivljenije, to je djevojka ljepša i privlačnija. Danas je obred vezanja stopala zabranjen u Kini jer predstavlja mučenje žena. Zapadnjaci ovakve obrede gledaju s gnušanjem, no ne shvaćaju da su također razvili obrede ljepote i postavili standard ženama. Dworkin smatra da je bol esencijalna u uljepšavanju žena i zato je univerzalna u svim kulturama i nacijama. Prikaz američke ljepotice

u visokim štiklama s počupanim obrvama i bez dlake na tijelu odražava ženu naviknutu na bol i muku koja proizlazi iz obreda uljepšavanja. Dolazi se do zaključka da, iako su kineska i američka kultura u mnogočemu potpuno različite, u jednome su jednake. Obje kulture implementiraju bol u živote žena pod izlikom uljepšavanja i uređivanja njihove vanjštine. Bol uljepšavanja psihički ih navikava na teške bolove rađanja, samoodricanja i podređivanja u obitelji. To je ključan proces u održavanju patrijarhalnoga poretka. Ipak, radikalne feministkinje ne smatraju da je život žena u istoj mjeri mukotrpan kao što je to bio primjerice za vrijeme već spomenutog obreda vezanja stopala u Kini ili obreda paljenja vještica u srednjemu vijeku. One tvrde da patrijarhalizam nije nepromjenjiv i vječan, a dokazuju činjenicama da se žene sve više bore za svoja prava i postupno ih ostvaruju te promiču pad patrijarhata samim time što osvješćuju druge žene o njegovome postojanju.

Radikalna feministička teorija fundamentalnoga krivca ne vidi u nepravdom ekonomskom sustavu ili zakonodavstvu, kao što to vide druge teorije, već u muškarcima. Muškarac je krucijalni element patrijarhalnoga sustava koji stoljećima vrši opresiju nad ženama. Dakle, feminizam, prema radikalnoj teoriji, može pobijediti samo ako žene pobijede muškarce u borbi za nadmoć. Problem ove pretpostavke je generalizacija svih muškaraca i predstavljanje cijeloga muškog spola kao tlačitelja žena. Kritičari drže da je ovakva generalizacija loša jer zanemaruje muškarce koji su potlačeni od drugih muškaraca privatno i javno. Također, zanemaruje se činjenica da se i muškarce tijekom njihova odrastanja uči određenom ponašanju. Uspješan muškarac je onaj koji predstavlja „glavu obitelji“, odnosno onaj koji financijski brine o članovima obitelji i osigurava im ugodan način života. Pritom se zanemaruje želja muškarca za sudjelovanjem u odgoju svoje djece, kao i pokazivanje emocija jer se emotivna osoba često smatra „ženskastom“. Zbog navedenih razloga može se reći da je patrijarhalizam loš i za muškarce. Nadalje, što je s muškarcima koji podržavaju borbu za prava žena te sudjeluju u njoj? Treba li i njih, prema radikalnoj teoriji, odbaciti zajedno s ostatkom muške populacije? Također, muškarce se ne može uništiti i ubiti, taj čin je ubojstvo humanosti i protivi se zdravom razumu. Borba protiv klasne nepravde i uništenje jedne klase, kao što to promiču socijalne feministkinje, nije jednaka uništenju i smaknuću ljudskih života kao što to promiče radikalni feminizam.

Radikalne feministkinje ne smatraju da je svaki muškarac kao pojedinac nužno tlačitelj žena, već su usredotočene na borbu protiv muške dominacije. Glavni neprijatelj je muška moć koja se manifestira kroz različite oblike u društvu, a ne muškarac kao biološko

biće. Radikalne feministkinje ne podržavaju separatizam u vidu apsolutnoga odvajanja muškaraca od žena u društvenom, političkom i seksualnom smislu. Separatističke ideje stvorene su u grupi feministkinja koje su se odvojile od radikala i nisu dio radikalne feminističke teorije. Kasnije su stvorile još neke ideje, kao što je biološka superiornost žena koja je prirodna i nepromjenjiva. Danas je taj pokret poznat kao ekofeminizam. Radikalne feministkinje, u svojoj teoriji o patrijarhatu, objašnjavaju da borba protiv muške dominacije ne smije dovesti do mržnje prema muškom rodu i odvajanja žena od muškaraca. Patrijarhat se mora svrgnuti i treba se stvoriti pravedniji društveni sustav u kojem će muškarci i žene biti jednaki te će muškarci pružati podršku i solidarnost ženama u političkom smislu. Također, ne smije se negirati potlačenost drugih muškaraca muškom dominacijom nego treba analizirati i rješavati taj problem.

Radikalne feministkinje uočile su postojanje patrijarhata u obitelji, državi i religiji tijekom različitih povijesnih razdoblja. Muškarac je bio ključan akter tijekom povijesti za opstanak patrijarhata jer je muška dominacija nad ženama izvor patrijarhalne moći. Zbog toga se razvio pokret radikalnoga feminizma. Njegov cilj je spriječiti daljnu dominaciju i stvoriti pravedniji društveni sustav. Da bi se taj cilj postigao, radikalne feministkinje razvile su određene ideje i vrijednosti koje ih razlikuju od ostalih feminističkih pravaca.

3. Temeljne ideje i vrijednosti radikalnoga feminizma

U ovome poglavlju slijedi upoznavanje s radikalnom feminističkom teorijom. Teorijski dio radikalnoga pravca feminizma razlikuje se od uobičajene političke teorije jer služi kao vodič k aktivizmu. Teorija i praksa usko su povezane. Ova misao iznimno je važna za daljnje razumijevanje teorije radikalnoga feminizma jer radikalna teorija ne služi samoj sebi. Ona služi višem cilju, revoluciji. Ukratko će se objasniti osnovni pojmovi iz perspektive radikalnih feministkinja kao što su primarna opresija, patrijarhat, moć, aktivizam, revolucija i oslobođenje žena. U drugom dijelu poglavlja spomenut će se osnovni principi radikalnoga feminizma koji uvjetuju ostvarenje cilja radikalnoga feminističkog pravca. Na taj način iskazat će se vrijednosti za koje se zalaže pokret radikalnoga feminizma.

Radikalna feministička teorija očituje se u opisivanju života žena i političkoj analizi ženske potlačenosti. Za razliku od socijalističkih, liberalnih i postmodernističkih feministkinja koje su stvorile prikladne teorijske strukture pogodne za prilagođavanje i manipuliranje različitim ženskim iskustvima, radikalne feministkinje su razvile jedinstvenu političku i društvenu teoriju o potlačenosti žena. Ujedno su razvile i strategiju za pobjedu nad tom potlačenošću čiji je glavni krivac muškarac, odnosno muška dominacija nad ženama. Radovi radikalnih feministkinja često odišu kreativnim pisanjem, poezijom i prozom jer na taj način u potpunosti mogu izraziti strast i vatrenost koje radikalnu teoriju čine jednako važnom u racionalnom smislu i emocionalnom smislu. Teorija i praksa međusobno su isprepletene i nemaju smisla jedna bez druge. Etimologija riječi radikalno upućuje na značenje iz korijena, odnosno na korjenite promjene u korist ostvarenja nove ideologije, kroz perspektivu feminizma radikalno se onda odnosi na korjenite promjene u društvu u svrhu uništenja muške dominacije i nestanke opresije žena. Mnoge radikalne feministkinje naglašavaju da je korijen opresije žena seksizam. Seksizam je korijen iz kojeg se dalje granaju rasizam, društvene klase, ageizam, ekološke katastrofe, ekonomska eksploatacija i drugi važni problemi. Dok se ne iskorijeni seksizam, sve takozvane revolucije ostaju samo oblik coups d'état između muškaraca prividno riješavajući „grane“ problema, pritom ostavljajući seksizam kao temelj društva u svrhu opstanka muške vlasti. Revolucionarnost radikalnoga feminizma izražena je u usredotočenosti na ženu, njezina iskustva i interese. Dakle, žena je središte teorije i prakse. Radikalni feminizam predstavljen je jedinom teorijom koja kreće od žena i za žene. Sve žene su dio iste potlačene grupe jer su sve one ujedno izložene strahu od bilo koje vrste nasilja od strane muškaraca. One žene koje tvrde da ne strahuju, zapravo potvrđuju ponašanja potlačenih

ljudi koji strahuju od posljedica otpora te na taj način ignoriraju feminističku analizu moći izjednačavajući je s teorijama zavjere.

Fundamentalna ideja radikalnoga feminizma jest da su žene društvena skupina potlačena od strane društvene skupine muškaraca. Ovu potlačenost radikalne feministkinje nazivaju primarnom opresijom za žene. Patrijarhat je pritom ugnjetavajuća društvena struktura nastala muškom dominacijom. Radikalne feministkinje imaju ulogu u razotkrivanju svemoćne muške kontrole nad privatnim i javnim životom žena. Najveću patrijarhalnu kontrolu primjećuju u područjima reprodukcije, braka, majčinstva i heteroseksualnosti. Radikalni feminizam je stvoren od žena i za žene za razliku od ostalih pravaca feminizma koji često prilagođavaju teoriju i praksu postojećim sustavima i na taj način podržavaju trenutno stanje patrijarhalne vlasti. Radikalni feminizam se bori isključivo za žene i za njihovo oslobođenje, a ne u ime nekih drugih ljudi i drugih sustava. Oslobođenje žena od okova patrijarhalizma neće uspjeti emancipacijom i jednakošću jer te pojmove definiraju upravo muškarci. Oslobođenje žena moguće je jedino putem revolucije koja će eliminirati sve patrijarhalne oblike ugnjetavanja žena. Radikalni feminizam predstavlja sebstvo žena, odnosno njihovu suštinu, njihovu bit. Mijenjajući dosadašnji jezik i prilagođavajući značenje pojmova ženskoj perspektivi, radikalne feministkinje žele probuditi svijest i duh žena u borbi protiv muške dominacije. Na taj način započinje putovanje samoostvarenja žena koje postaju neovisne i snažne, upoznajući ponovno svoju povijest i stvarajući svoju osobnu budućnost prema vlastitim željama.

Osnovni principi radikalnoga feminizma zapisani su u francuskom feminističkom časopisu *Questions Feministes* iz 1977. godine. Prvi i najvažniji princip je taj da je društvena postojanost muškaraca i žena stvarana i nije prirodna sama po sebi. Sljedeći princip ukazuje na pravo žena da budu autonomne, a ne da ih se naziva drugačijima jer im se tako pripisuje negativan kontekst čudnih i tajanstvenih ljudi. Treći princip koristi materijalistički pristup analizi opresije žena utemeljenoj na premisi da su žene društvena klasa stvorena na temelju spola. Spol je statusna kategorija povezana s političkim implikacijama što znači da žene čine grupu koja je usporediva s društvenom klasom. Feministička analiza započinje s feminističkim *raison d'etre* da su žene klasa koja je politička u svojoj prirodi i da je ta politička klasa potlačena. Upravo se, prema prethodno navedenom principu, radikalni feminizam razlikuje od tradicionalnoga feminizma. Radikalni feminizam društvo smatra temeljno podijeljenim na muško-ženski sustav u kojem su žene vidno ugnjetavane. Ova

podjela je fundamentalna i od nje počinju sve ostale podjele i nepravde na kojima se gradi patrijarhalni sustav. Nadalje, radikalni feminizam podržava i potiče kolektivno djelovanje i odgovornost, a ne odnos pojedinca u društvu. Samo se kolektivnim djelovanjem, odnosno aktivizmom, mogu prouzročiti bitne promjene u korist žena kao i postizanje samoostvarenja i autonomnosti. Također, radikalni feminizam razlikuje se od ostalih pravaca feminizma u pojmu moći. Naime, uspoređivanje muškaraca i žena ne određuje se prema njihovim različitostima kako mnogi tumače, već prema odnosu moći. Muškarci su nadmoćna društvena grupa koja vlada nad potlačenom društvenom grupom žena. Moć je najbitnija u promatranju odnosa muškaraca i žena te je stoljećima nepravedno raspodijeljena. Posljednji princip radikalnih feministkinja je važnost uživanja u svim aktivnostima. Zadovoljstvo učinjenim kao i cijelim procesom određene aktivnosti vrlo je bitna jer su stoljećima žene bile prisiljene na razne situacije i poslove koji su bili nužni samo zato jer su nametnuti patrijarhalnim sustavom.

Teorija radikalnoga feminizma utemeljena je na životnim iskustvima žena te iz te činjenice izniče najpoznatija radikalna krilatica „osobno je političko“. Radikalna feministička teorija slijedi iz prakse radikalnih feministkinja i nemoguće je stvoriti takvu teoriju bez prakse. Aktivizam je srž radikalne teorije i teorija je ujedno aktivizam. Kritičari često ne razumiju ovu tvrdnju pa optužuju radikalni feminizam za izostanak teorije ili za potpuno odbacivanje teorijske perspektive. Radikalne feministkinje odbacuju ovakve optužbe jer smatraju da je teorija potrebna za prenošenje iskustava žena i za razumijevanje tih iskustava, potom za određivanje uzroka opresije žena i stvaranje strategija u daljnjem sprječavanju muške dominacije. Ipak, naglašava se razlika između teorije koja služi praksi u konačnom oslobođenju žena i nadrealnoj ili ezoteričnoj teoriji koja nadilazi svoju svrhu te postaje samoj sebi najbitnija. Ne postoji ništa gore od teorije koja služi samoj sebi, a ne višem cilju kao što je revolucija, odnosno poticanje žena da sudjeluju u svrgavanju patrijarhalne vlasti. Radikalna feministička teorija ključna je za feminizam jer ona ne služi primarno akademskoj zajednici već predstavlja alat za razumijevanje i poboljšanje aktivističkoga pokreta za slobodu žena. Smisao ove teorije nije objektivnost, radikalne feministkinje nikako ne žele postići objektivni stav. Teorija je subjektivna jer je stvorena za žene, razmatra sve prepreke i probleme koje žene imaju tijekom svoga života te razotkriva opresivnu narav patrijarhalnog društva. Važno je naglasiti kako radikalna feministička teorija koristi holistički pristup jer stavlja ženu u centar zbivanja te uključuje njezino tijelo, um, emocije i misli. Žena se promatra iz svih aspekata života, političkoga, kulturalnog, ekonomskog i duhovnog.

Radikalne feministkinje često naglašavaju opasnost od pripajanja feminističke teorije drugim teorijama. Dvije najdominantnije teorije su feminizam demokratskoga liberalizma i feminizam marksističkoga socijalizma. Feministička teorija mora biti neovisna i autonomna jer u srži svoje ideje ima ženu. Također, teorija treba služiti aktivizmu, koji je jedina nada za rušenje patrijarhalne strukture društva, a ne postojećim teorijama liberalizma i socijalizma, koji za glavne ciljeve zasigurno nemaju oslobođenje žena od stoljetne potlačenosti. Liberalne i socijalističke teorije prihvaćaju feminizam kao dio opusa svojih vrijednosti. Ipak, nikad se neće boriti za prava žena kao što to čini radikalni feminizam. Radikalna feministička teorija proizašla je iz aktivizma, ujedno je i svojevrsni vodič k aktivizmu, a može se podijeliti na četiri međuovisne faze. U prvoj fazi teorije provodi se deskripcija postojećeg stanja opresivne stvarnosti. Tijekom druge faze radi se analiza opresivne stvarnosti i otkrivaju se razlozi njezine vječnosti kao i otkrivanje podrijetla, odnosno korijena potlačenosti žena. Treća faza radikalne teorije očituje se u razvijanju strategija za mijenjanje opresivne stvarnosti nakon koje dolazi posljednja faza stvaranja vizije bolje budućnosti za sve žene svijeta.

Sljubljuvanje radikalne teorije i prakse pridonosi stvaranju kolektivnoga djelovanja kojim se narušava koncept hijerarhije. Tada prestaje vladavina nekolicine moćnih i počinje vladavina većine. Snaga kolektivnoga djelovanja očituje se u svakoj pojedinoj ženi koja se zalaže za bolje sutra cijele ženske populacije pritom preuzimajući cjelokupnu odgovornost radikalnoga aktivizma. Nadalje, sinergijom teorije i prakse postiže se analiza mnogobrojnih bolnih iskustava žena u područjima incesta, silovanja, femicida, reprodukcije i drugih problema koji predstavljaju nasilje nad ženama. Iz te analize nastaju razni pokreti i organizacije za zaštitu ugroženih žena kojima je cilj postojanja pomoći ženi da prebrodi katastrofalne traume i strah koji su usađeni u svaku poru njezina života. Žena tada postaje autonomna samosvjesna osoba snažnoga duha. Na taj način suzbija se tradicionalno mišljenje da su žene bespomoćna bića koja ne mogu uzeti život u svoje ruke već podliježu muškoj dominaciji u patrijarhalnom društvu. Shodno tome, revolucija se događa svaki dan u životu svake žene, a ne u dalekoj budućnosti. Korak po korak, manji napredak svakim danom čini veliki uspjeh u borbi protiv nasljeđenoga patrijarhata. Ovdje se vidi razlika u muškoj perspektivi značenja pojma revolucije koji nalaže nasilnu pobunu u dalekoj budućnosti nakon što se usuglasi preparacija. Ženska perspektiva prikazuje revoluciju na human i optimističan način mijenjanja opresivne stvarnosti u sadašnjosti, svakim danom.

Interpretacija temeljnih ideja i vrijednosti radikalnoga feminizma pridonijet će shvaćanju radikalne feminističke perspektive pri tumačenju jednoga od najvažnijeg problema današnjice prema radikalnim feministkinjama, a to je patrijarhat. Patrijarhat je ugnjetavajući društveni sustav kojeg je potrebno revolucionarno svrgnuti. Nakon nestanka patrijarhata ukazat će se prilika za stvaranje novoga i pravednoga društvenog sustava u kojem će žene i muškarci biti jednaki. Pobjedi nad patrijarhatom prethodi prepoznavanje i razumijevanje patrijarhalnih struktura u različitim društvima.

4. Patrijarhat i privatna sfera

Poglavlje Patrijarhat i privatna sfera osvrt je na najvažnije aspekte osobnoga života žene. Obitelj, seksualnost i reproduktivnost često su konstruirane i vođene pravilima patrijarhalnoga društva. Patrijarhalno društvo stvorilo je patrijarhalnu ideologiju koja je vrlo važna u nadziranju i regulaciji osobnoga života žene. U daljnjemu tekstu pokušat će se navesti glavne prepreke u osobnom životu žene uzrokovane patrijarhatom i patrijarhalnim instrumentima za održavanje rada patrijarhalnih struktura. Nakon prepoznavanja glavnih prepreka, iznijet će se određena rješenja radikalnih feministkinja za uklanjanje patrijarhalnih prepreka u najvažnijim aspektima osobnoga života žene.

Patrijarhat je univerzalni sustav vrijednosti iako se manifestira kroz različite oblike tijekom povijesti. Radikalna feministkinja Ruth Bleier je definirala patrijarhat ovim riječima:

„Patrijarhat je povijesni sustav muške dominacije, sustav predodređen za održavanje muške hegemonije u svim područjima života. Patrijarhat održava moć i muške privilegije u osobnom i javnom životu. Patrijarhalne institucije štite distribuciju moći i privilegije muškaraca i raspodjeljuju ih dalje prema društvenoj i ekonomskoj klasi i rasi. Patrijarhat se očituje u različitim oblicima koji razvijaju specifične institucije i ideologije tijekom raznih povijesnih perioda i ekonomskih sustava.“ (Bleier, 1984, str. 162; vlastiti prijevod)

Patrijarhalne strukture i institucije stvorili su muškarci u svrhu zaštite muške moći i u svrhu održavanja opresije nad ženama. Zakonodavstvo, religija i obitelj samo su neke od institucija koje promiču prirodnu inferiornost žena prisiljavajući ih na određeno prikladno ponašanje u skladu s patrijarhalnim uvjerenjima. Ekonomske strukture društva obilježene su feminizacijom siromaštva odnosno rasprostranjenosti siromaštva među ženama u usporedbi s muškarcima kao posljedica strukturne diskriminacije koja pogađa živote žena i odražava se u nižim plaćama, mirovinama, manjem broju beneficija i slično⁴. Pravne, političke i religijske strukture područja su kojima vladaju muškarci. Iako su, ne tako davno, žene dobile političko pravo glasovanja, ipak i dalje postoji disproportionalan broj muškaraca i žena u politici i pravu. Najvažnija politička mjesta i dalje su rezervirana za muški spol. Institucije obitelji, braka i reprodukcije pospješuju ranjivost i ovisnost žena u privatnom aspektu života.

Patrijarhalna ideologija održava rad prethodno navedenih struktura i stoga je vrlo važna. Primjerice, instituciju obitelji prožima ideologija ljubavi između muškarca i žene

---

⁴ Definicija prema Europskom institutu za ravnopravnost spolova.

prikrivajući stvarno značenje obitelji zasnovane na ekonomskom bračnom ugovoru. Ideologija ljubavi provlači se i kroz posao domaćice, odnosno kućanice koja nije plaćena za obavljene poslove, već se ti poslovi podrazumijevaju kao dio njezinih dnevnih aktivnosti. Osim što kućanski poslovi nisu priznati i plaćeni, još uz to nemaju ni mjesta u patrijarhalnom rječniku. Zanimaruje se i činjenica da se u kućanske poslove često ubraja emocionalno služenje svakoga člana obitelji. Žena u svakom trenutku mora biti emocionalno dostupna, u protivnom, bit će stigmatizirana kao loša majka i supruga. Dakle, kućanica svoje obveze ispunjava iz ljubavi i dobrote prema svojoj obitelji ne tražeći ništa zauzvrat. Patrijarhalna ideologija definira muškarce kao prirodno racionalna, intelektualna bića stvorena kako bi vladala u svojoj nadmoći, dok su žene prirodno pokorna, poslušna, pasivna i nježna bića koje netko (muškarci) mora voditi kroz život. Ideologija heteroseksualnosti temelj je privatne sfere života žena i isprepliće se s institucijama obitelji, reprodukcije i religije. Ona je vrlo važna jer dopušta muškarcima stvaranje ekonomske ovisnosti žena i samim time bezuvjetno emocionalno i tjelesno korištenje žena. Heteroseksualnost podrazumijeva prirodno pravo muškarca na ženu. Također, slobodna žena smatra se promiskuitetnom jer nije vezana za muškoga partnera što znači da je dostupna svima. Takve negativne konotacije često prisiljavaju žene na nesretne veze i brakove. Postojeće strukture patrijarhalnoga sustava vidljive su u svim jezicima, znanju i obrazovanju kroz neravnotežu moći maskuliniteta i feminiteta u korist maskuliniteta. Feministkinja Dale Spender istražila je odnos muške dominacije u jeziku i znanju otkrivši da muškarci stvaraju jezik i znanje u svrhu ženske podređenosti skrivajući znanstvene radove žena koje bi narušile patrijarhalni sustav. Spender o patrijarhalnom stvaranju jezika:

„Patrijarhalno društvo u velikoj mjeri ovisi o iskustvima i vrijednostima muškaraca koji su percipirani kao jedini važeći referentni okvir u društvu. Stoga je u interesu patrijarhata sprječavanje žena u djeljenju vlastitih iskustava koja su jednako stvarna i važeća te predstavljaju referentni okvir koji je rezultat drugačijeg iskustva. Patrijarhat želi da svaka konceptualizacija svijeta u kojoj su muškarci i njihova moć središnji problem postane nevidljiva i nestvarna. Kako bi patrijarhat mogao priznati da su muškarci ozbiljan problem?“ (Spender, 1982, str. 5; vlastiti prijevod)

Muškarci kontroliraju znanje, a samim time kontroliraju misli i ideje koje žene zbog te kontrole ne mogu izraziti. U kontroli znanja pomažu im patrijarhalne strukture koje ujedno održavaju odnos moći u korist muškaraca. Osim toga, patrijarhat je utemeljen na dvjema materijalističkim osnovama, odnosno na patrijarhalnom ekonomskom sustavu i na ženskom

tijelu. Ekonomski sustav osmišljen je i strukturiran na način da žene ne mogu biti plaćene za kućanske poslove u obitelji premda novac predstavlja valutu moći u tom sustavu. Ekonomska ovisnost prisiljava žene na suživot s muškarcima koji u patrijarhalnom sustavu predstavljaju hranitelje obitelji. Iz tog razloga, žene teško ostavljaju muškarce nasilnike te im prepuštaju važne odluke kako ne bi završile na ulici. Radikalni feminizam potiče žene na stvaranje ekonomske neovisnosti kako bi povećale svoju moć. Ekonomska ovisnost vidljiva je u industrijskim društvima, a temelj ovisnosti je domaći način proizvodnje u kojem žene nisu plaćene za rad kod kuće. To je način potrošnje i cirkulacije dobara koji se razlikuje od kapitalističkoga načina proizvodnje samo u tome što eksploatirane neplaćene žene nazivaju održanim ženama, odnosno socijalistički sustav tvrdi da se brine o ženama kućanicama. Ova tvrdnja radikalnih feministkinja kritizira socijalni feminizam i marksističku teoriju koja zapravo podržava patrijarhalno stanje društva. Nadalje, tradicionalna klasna analiza nije dovoljna kako bi se spoznala opresija žena u nadmoćnom svijetu muškaraca. Druga materijalistička osnova na kojoj se temelji patrijarhalni sustav je žensko tijelo. Globalno gledajući, jedinstvena valuta patrijarhalnoga sustava je žensko tijelo. Njime se trguje, upravlja, eksponira i reklamira. Društvena kontrola žena započinje bračnim ugovorom u kojem se podrazumijeva da je silovanje i slično nasilje nemoguće jer žena mora biti na usluzi svojem suprugu. Ovakvo razmišljanje i danas je aktualno u javnosti. Pornografija i reklamiranje žena objektiviziraju žensko tijelo koje uvijek mora biti dostupno za korištenje. Zakoni koje ionako donose muškarci moćnici ne služe kao zaštita ženskoga tijela već služe kao štit muške dominacije.

Muškarci pripadaju privilegiranoj skupini koja ima moć u patrijarhalnom sustavu. Glavni interes muške populacije je održavati takav sustav moći putem strukture nejednakih plaća, spolne diskriminacije, emocionalne i fizičke eksploatacije kućanica, održavanjem kontrole osobnoga i javnoga života žena. Iako sve drže pod kontrolom, muškarcima je ipak oduzeta jedna bitna sposobnost zbog koje zavide ženama i strahuju od njih. Sposobnost rađanja potomaka. Kako bi oduzeli kontrolu nad rađanjem, muškarci su osmislili nekoliko regulativa i zakona. Primjerice, postoje zakoni koji kontroliraju, čak i zabranjuju siguran i legalan pobačaj. Nadalje, kontracepcija koja je osmišljena da kontrolira ženski reproduktivni sustav, dok je reproduktivni sustav muškaraca ostao netaknut. Osim regulativa i zakona valja spomenuti tradiciju i običaje koji osuđuju žene koje ne poštuju istu, pogotovo kada je riječ o uvjetima stvaranja potomstva.

4.1. Obitelj

Obitelj se ne smatra pretjerano važnim čimbenikom u tumačenju klasične političke teorije. Pojam obitelji predstavlja zajednički život individualaca zasnovan na obostranom dogovoru u kojem se sjedinjuju biološko-reproduktivne, ekonomske i odgojne funkcije. U tom smislu, obitelj je dio nečijeg izbora i odnosi se na privatni način života. Ipak, radikalni feminizam se ne slaže s navedenim tumačenjem pojma obitelji. Naprotiv, radikalne feministkinje na obitelj gledaju kao na središnji dio društvene strukture moći koji odražava trenutno stanje patrijarhalne vlasti u svijetu. Dakle, radikalni feminizam drži da je obitelj izvor ugnjetavanja žena. Obitelj je glavna patrijarhalna institucija koja istodobno odražava i povezuje cjelokupno društvo. Ona je zapravo vrlo važna poveznica između pojedinca i društvene strukture jer dopire do privatne sfere ljudskoga života onda kada ostali autoriteti ne mogu ili nisu dovoljni. Uloga obitelji kao temeljnoga instrumenta patrijarhalnoga sustava je kontroliranje i prilagođavanje svih članova obitelji potrebama patrijarhalnoga sustava. Može se reći da je obitelj dio vlade patrijarhalne države koji upravlja svojim građanima preko glava obitelji, pritom su glave obitelji uvijek muškarci.

Iako su žene legalne građanke patrijarhalne države, obitelj ih uspješno razdvaja od aktivne uloge građanke pri čemu žene imaju jako loš odnos s državom. Može se reći da i nemaju odnos jer ne ispunjavaju dužnosti i prava građanstva. Potrebno je naglasiti da su obitelj, društvo i država glavne patrijarhalne institucije međusobno povezane i u suradnji. Rušenjem jedne patrijarhalne institucije nestaje cijeli patrijarhalni sustav. Kako bi se navedene institucije zaštitile, religija postaje glavni stup obrane. Glavne svjetske religije imaju zajednički cilj i misiju proglašavanja muškarca vrhovnim autoritetom. Bog je muškarac koji daje jasne zakone o ponašanju i djelovanju podčinjenih. Podčinjeni ne smiju propitkivati njegovu riječ, u protivnom bit će kažnjeni, dok će poslušni biti nagrađeni vječnim životom i spašenom dušom. Ovakvo razmišljanje poprima i država koja također smatra da je muškarac glava obitelji i donositelj svih odluka. Religijska perspektiva vjere i obitelji svodi se na vrhovnoga vladara i podčinjene te neodoljivo podsjeća na feudalni sustav vlasti. Moglo bi se zaključiti da patrijarhalna obitelj održava feudalni sustav vlasti čak i u modernim demokracijama. Glava obitelji, otac, posjeduje ženu i djecu prirodnim pravom zbog srodstva i krvnoga srodstva. U patrijarhalnoj strukturi društva srodstvo nužno znači vlasništvo. Vlasništvo muškarcu daje pravo na zlostavljanje, prodaju pa čak i ubojstvo žene i djece. Srodstvo je također rezultat patrijarhalnoga načina razmišljanja jer se očituje kroz mušku

liniju obitelji. Muškarac je taj koji nastavlja obiteljsku lozu i njegovo prezime predstavlja esencijalnu važnost za opstanak obiteljskoga stabla. Agnacija je srodstvo po očevoj liniji i isključuje nasljednike od prava nasljeđivanja ukoliko nisu dio očeve linije. Agnacija je jedan od primjera patrijarhalnoga tlačenja žena od samog rođenja. Žena je u ovakvom sustavu prisiljena preuzeti očevo prezime, kasnije prezime muža te neprestano živjeti u njihovoj milosti jer otac ili muž imaju pravo oduzimanja njezine imovine i djece. Žena je osuđena na ulogu roba u vlastitoj obitelji.

Odgajanje mladih je još jedna iznimno važna zadaća patrijarhalne obitelji. Dijete ne mora nužno biti odgajano u duhu patrijarhata, ali samim promatranjem svojih roditelja i načina njihovog svakodnevnoga funkcioniranja može poprimiti patrijarhalne vrijednosti koje će ga kasnije oblikovati u odraslog pojedinca ispunjenoga patrijarhalnom ideologijom. U obitelji se uče muške i ženske rodne uloge i status pojedinca. Naravno da će uvijek postojati kulturološke razlike između različitih obitelji, no one su nevažne i predstavljaju samo detalje. Treba imati na umu da je odgoj u obitelji univerzalan jer je temelj uvijek muška dominacija u svim segmentima društva. Kasnije se patrijarhalni odgoj djece učvršćuje kroz obrazovni sustav, medije, zabavu i ostale formalne i neformalne izvore. Kako bi se osigurao „ispravan“ odgoj djece patrijarhat je osmislio princip legitimnosti obitelji. Obitelj nije potpuna, odnosno ne odgovara vlastitoj definiciji ako ne postoji muž ili otac. Na taj način žena je primorana odreći se svoga prava na reprodukciju i stvaranje obitelji te prepustiti odluku muškarcu. Princip legitimnosti osigurava žensku ovisnost prema muškarcu u vidu socijalnoga i ekonomskoga statusa u društvu, istovremeno stvarajući osuđujuće društvo za sve samohrane i odbačene majke i žene. Ne postoji biološki dokaz da majka mora odgajati dijete u suživotu s muškarcem jer inače neće opstati. Ipak, patrijarhalna ideologija toliko je ugrađena u sve sfere života da se zajedničko odgajanje smatra prirodnim, tradicionalnim i ispravnim. Obitelj je temelj stratifikacijskoga sustava, ona je društveni mehanizam uz pomoć kojeg se stratifikacijski sustav održava.

Žena je u obitelji uvijek kućanica. Osim što brigom o kućanskim poslovima i odgoju djece zanemaruje vlastite aspiracije i sve ostale aspekte vlastite osobnosti, žena na taj način omogućuje muškarcu poslovni uspjeh, kao i slobodno vrijeme. U tom smislu, žena postaje jednostavna i jednolična individua. Debata o ženi kućanici dovela je do razilaženja u mišljenju između radikalnih feministkinja. Jedna grupa separatista tvrdi da je potrebno stvaranje isključivo ženskih domaćinstava u kojima bi žene pomagale jedna drugoj, dok druga

grupa separatista tvrdi da žene trebaju odbiti postati kućanice, samim time trebaju odustati i otići od obitelji. Najpoznatija radikalna feministička teorija o ženama kućanicama je autorice Christine Delphy. Žene konstituiraju klasu ekonomski ovisnih ljudskih bića koja su rođenjem predodređena postati članom iste klase. U stvaranju ove klase ključan je brak koji zapravo predstavlja ugovor o radu u kojemu supruga izvršava kućanske poslove, a suprug postaje njezin ekonomski gospodar. Održivost ovakvog ugovora ostvaruje se lošim pozicioniranjem žena na tržištu rada što brak čini vidno primamljivijom opcijom u vidu boljeg ekonomskoga statusa. Delphy smatra da uzrok bračnoga ugovora nije kapitalizam jer bračni ugovor postoji neovisno o vrsti ekonomskoga sustava (Delphy, 1984). Iako je teorija Christine Delphy usmjerila pozornost javnosti na loš ekonomski položaj žena, kao i na loš položaj u obitelji, neistomišljenici tvrde da ova teorija ne može biti univerzalna već kako valja uzeti u obzir povijesni kontekst. Također, naglašavaju da se kućanski poslovi ne mogu predstavljati kao glavni i jedini izvor opresije žena.

4.2. Reprodukcija

Konvencionalna politička teorija ne raspravlja dovoljno o reprodukciji jer je smatra prirodnim i privatnim procesom. Ipak, sve feministkinje slažu se u svezi prava na dobre uvjete za trudnoću i rađanje, kao i prava na pobačaj u sigurnim uvjetima. Radikalni feminizam se prema tom pitanju razlikuje od ostalih feminističkih pravaca. Reprodukcijska prava, prema teoriji radikalnoga feminizma, važan segment patrijarhalnoga društva jer predstavlja mušku kontrolu nad ženskim tijelom. Stoga, pobornice radikalnoga feminizma potiču na kolektivnu borbu za ženska reprodukcijaska prava dok ostale feministkinje na ovaj problem gledaju kao na pitanje osobnoga izbora.

Najpoznatija i najzanimljiva radikalna teorija o reprodukciji je zasigurno teorija poznate Shulamith Firestone. Firestone tvrdi da je srce opresije žena rađanje i odgoj djece. Mogućnost rađanja predstavlja izravni uzrok podjele u društvu na podređene žene i dominantne muškarce. Zbog biološke osnove, rađanje je ukorišteno u prirodu ponašanja i stoga je teško promjenjivo. Trudnoća je ponižavajući i degradirajući proces u kojem se žensko tijelo deformira i podnosi tešku bol u svrhu opstanka čovječanstva. Ako bi se rađanje moglo promijeniti, odnosno poboljšati, patrijarhalni sustav bio bi ozbiljno ugrožen. Krajnji rezultat bio bi svrgnuće dosadašnjeg patrijarhalnoga sustava i stvaranje pravednijeg sustava. Firestone poboljšanje rađanja vidi u umjetnoj oplodnji izvan maternice. Smatra da bi se na taj način

žena oslobodila okova patrijarhalnoga nametanja određenoga koncepta života u kojem nema mjesta za aspiracije i karijeru. Osim umjetne oplodnje, spominje i kibernetiku kao spas od kućanskih poslova (Firestone, 1984). Za ostvarenje ovakvih promjena potrebna je ženska revolucija koja će promijeniti dosadašnji odnos moći u kojem dominira muški spol. Teorija o reproduktivnosti, kao glavnom faktoru podređenosti žena, prilično je dobro prihvaćena u radikalnom krugu feministkinja te se ideja postupno nadograđivala. Reprodukcijska nije nepromjenjivi biološki proces već proces povezan s ljudskom svijesti i društvenim promjenama. Radikalne feministkinje smatraju kako postoje dvije povijesne faze koje to dokazuju. Prva faza je stvaranje paternalističkoga društva, dok drugu fazu predstavlja stvaranje modernih metoda kontracepcije koje će promijeniti svijest o reprodukciji te strukturu društva. Moderne metode kontracepcije uzdrmat će patrijarhalne institucije jer će one polako izgubiti smisao, obzirom na to da će proces reprodukcije ovisiti isključivo o odlukama žena.

Kritičarke ove teorije smatraju da je kontracepcija zapravo kontrola reprodukcije, ali ne od strane žena, već od muških doktora i ginekologa. Ovim metodama se ne daje veća moć ženama u reproduktivnom procesu, naprotiv, žene postaju robovi paternalističkoga društva u svrhu održavanja vrste. Ne samo da je društvo u mogućnosti kontrolirati tijek ženskoga reproduktivnog sustava već odlučuje i koje su žene podobne, odnosno „ispravne“ biti majke i odgajati djecu u patrijarhatu. Odabirom potencijalnih majki prema vlastitim kriterijima takvoga društva omogućuje se apsolutna vladavina patrijarhata. Dolazi se do zaključka da teorija reprodukcije Firestone nema prevelikoga smisla obzirom da se reprodukcija u njezinoj teoriji postavlja kao glavni i jedini uzrok patrijarhalnoga društva. Kontrolom reprodukcije svrgnut će se patrijarhalna vlast. Pojam reprodukcije jedan je od uzroka patrijarhata i nije izolirani slučaj koji se na taj način može pojednostavljeno objasniti.

Promjene u društvu mogu se postići jedino rušenjem svih političkih i ekonomskih struktura koje su međusobno povezane i isprepletene patrijarhalnom mrežom. Nadalje, pojam majčinstva je u ovoj teoriji izrazito negativno naglašen. Zanimljivo je da se pozitivna iskustva žena koje majčinstvo smatraju važnom životnom ulogom. Radikalne feministkinje previše negativno naglašavaju trudnoću i majčinstvo. Trudnoća nije loša sama po sebi, loše je patrijarhalno društvo u kojem je majčinstvo rijetko slobodna odluka žene. Rađanje i majčinstvo nije uzrok opresije žena, već kontrola muškoga spola nad svim institucijama koje se miješaju u proces reprodukcije. Radikalne feministkinje pretežito su mišljenja kako

majčinstvo ograničava žene u procesu apsolutnoga oslobođenja i pobjede nad patrijarhatom. U početku su smatrale da je srž ženske opresije upravo njezin spol, no kasnije su zaključile da majčinstvo uvelike pridonosi stvaranju opresivnih prepreka i ograničenja u ženskom životu. Ipak, opresija žena je vrlo slojevita i ne bi se trebala promatrati kroz jedan čimbenik. Majčinstvo je zasigurno jedan od elemenata patrijarhalne opresije koji se ne smije zanemariti, ali treba priključiti i ostale elemente kako bi se opresija mogla sagledati u cjelini. Takav način razumijevanja opresije može pomoći u suzbijanju opresivnih elemenata i, u konačnosti, dovesti do kraha patrijarhata.

Radikalni feminizam naglašava moguću opasnost od novih reproduktivnih tehnologija koje će dodatno pojačati moć patrijarhata putem tehnološkoga i medicinskoga establišmenta. Maskulinizacija područja ginekologije u medicini predstavlja ozbiljan problem za oslobođenje žena od patrijarhalne omče koja steže ženske reproduktivne organe. Većina radikalnih feministkinja smatra da je tehnologija alat vladajućeg hegemonu, prema tome, ona nikako ne može biti neutralna. Tehnologija služi patrijarhalnoj vlasti i patrijarhalnom društvu. Razvijanje tehnologija služi za daljnje poboljšanje patrijarhalnih pravila i uvjeta koji održavaju trenutnu raspodjelu moći. Mišljenja feministkinja razilaze se u idućem pitanju. Kako riješiti problem tehnologije, točnije na koji način tehnologiju treba postaviti u korist žena? Tri su moguća rješenja: preuzeti apsolutnu kontrolu nad tehnologijom; u potpunosti zabraniti daljnja istraživanja; utjecati na kontrolu korištenja tehnologije kroz razvijanje zakonodavstva ili nekog drugog oblika javnog morala. Iako se o načinima korištenja reproduktivne tehnologije i dalje raspravlja, radikalne teoretičarke slažu se da trenutno stanje u tehnologiji nije pogodno za žene. Primjerice, napredna istraživanja u području genskog inženjerstva mogu pridonijeti stvaranju inačice „savršenoga“ djeteta. Dakle, uz pomoć tehnologije bit će moguće predodrediti spol djeteta prema želji roditelja, odnosno prema potrebi društva. Pretpostavlja se da u većini kultura dijete muškoga spola predstavlja ponos i savršenstvo. Umjetnim stvaranjem muške djece postoji opasnost od brojčane prevlasti muškaraca u svijetu što može biti pogubno za žensku populaciju.

Suvremene reproduktivne tehnologije podijeljene su u nekoliko grupa:

1. Kontracepcija
2. Metode kontroliranja trudnoće i rađanja
3. Fetalna medicina
4. Gensko inženjerstvo

5. Metode i tehnike začeća

Sve prethodno navedene metode su neugodne i/ili bolne, popraćene stalnim medicinskim nadzorom i medicinskim postupcima koji rezultiraju niskim ili vrlo malim postotkom uspješnosti. Jedna od najpoznatijih protivnica reproduktivne tehnologije je radikalna feministkinja Gena Corea. U svojoj knjizi *Man-Made Women* pita se zašto te fantastične medicinske tehnike nužno moraju biti bolne i neugodne. Zašto medicina prikazuje ženske reproduktivne organe bolesnima (zbog stalne potrebe medicinskoga nadzora)? Dizajnira li se žensko tijelo u biološkom laboratoriju budućnosti u kojoj će se reproduktivna tehnologija usavršiti u toj mjeri da će se kontrola reprodukcije i sama reprodukcija odvojiti od žene? Žene moraju progovoriti o svojim iskustvima s reproduktivnom tehnologijom, neugodnim medicinskim zahvatima i konstantnim pritiscima i očekivanjima društva u razvijanju uloge majke. Na taj način razvijat će se feministička etika koja će štititi reproduktivne slobode žena i neće dopustiti da patrijarhalni alat tehnologije stvara nejednake odnose moći (Corea, 1987).

Osim prethodno navedenih tehnologija reprodukcije, radikalni feminizam kritizira surogatno majčinstvo kao još jedan postupak kojim se može postati majka. Dubravka Hrabar definira surogatno majčinstvo iz pravnog aspekta:

„Surogatno majčinstvo noviji je pravni oblik uspostavljanja roditeljskog odnosa u pravilu genetski nesrodnih osoba s djetetom koje im na temelju ugovora o surogatnom majčinstvu predaje žena koja je dijete rodila. Osim što je riječ o razdvojenosti genetskoga, socijalnog i pravnog roditeljstva, što stvara posvemašnju pravnu zbrku, ovi ugovori otvaraju mnoštvo etičkih i pravnih pitanja. Pravni sustavi odgovore na ovaj suvremeni izazov stvaraju ignorirajući ih, dopuštajući ih ili pak zabranjujući. Ugovori o surogatnome majčinstvu objedinjuju interese različitih subjekata, istodobno dovodeći u pitanje tisućljetnu presumpciju mater semper certa est. Takvi ugovori s međunarodnim obilježjem predmet su odluka Europskoga suda za ljudska prava s aspekta povrede prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života. Judikatura ovoga Suda isprva je štitila prava djece i njihovu dobrobit kad je riječ o ugovorima o međunarodnom surogatnom majčinstvu da bi posljednje presude govorile u prilog zaokretu prema de facto iskorištavanju žena i trgovini djecom, odnosno o činjenici da Sud prelazi granice svojih ovlasti, da predstavlja više smetnju negoli pomoć i da se utječe slobodi kretanja građana kao pojmu nadređenom obiteljskopравnim nacionalnim sustavima i njihovim vrijednostima. Europska legislativa je manjkava, a pod stalnim pritiskom želje za ohrabrujućim i odobravajućim uređenjem, pri čemu autonomija volje surogatne majke predstavlja temelj neovisno o tomu što se dijete kao središnji subjekt ovog pravnog odnosa

instrumentalizira i stavlja na marginu odnosa i ugovora, krši djetetova različita prava.“ (Hrabar, 2020, str. 171)

Radikalne feministkinje imaju pretežito negativno mišljenje o temi surogatnoga majčinstva, ovaj proces smatraju ekonomskim, fizičkim i emocionalnim iskorištavanjem žena. Sam naziv surogat majka je pogrešan jer je surogat majka zapravo biološka majka. Nazivajući ženu surogat majkom umanjuje se njena uloga u životu djeteta. Umanjuje se njezina emocionalna i njegovateljska svrha majke te ona postaje isključivo tehnološki izvor za reprodukciju. Dakle, surogat majka je biološka majka koja prodaje svoje tijelo za novac pritom dajući kontrolu nad svojim tijelom drugima koji također imaju koristi od ovog procesa. Trgovina ženskim tijelom u svrhu stvaranja novog života može biti vrlo opasna. Na taj način muškarci povećavaju svoju moć u kontroliranju reprodukcije i ženu postavljaju u ranjiv i ovisan položaj. Moć stvaranja života u vlastitom tijelu jest moć koju žene ne smiju izgubiti. Ta moć je uistinu njihova i takva mora ostati. Ako se muškarcima dopusti kontroliranje i trgovina trudnoćom i majčinstvom, patrijarhalni sustav postat će nepobjediv. Potrebno je razlikovati liječenje neplodnih i eksperimentiranje kreiranjem ljudskoga života. Ovo su glavna pitanja radikalnoga feminizma o reprodukciji i modernoj tehnologiji:

1. Jesu li vladajući sustavi koji kontroliraju tehnologiju u skladu s interesima žena ili nisu?
2. Na koji način znanost i tehnologija mogu doprinijeti društvu?
3. Jesu li reproduktivne tehnologije ljudske blagodati ili skupocjeni alati kojima vladajući ostvaruju osobne ciljeve?
4. Koji su prioriteti kod financijskoga ulaganja u znanstvena istraživanja na ovu temu?
5. Je li moderna reproduktivna tehnologija još jedan alat opresivnoga patrijarhata kojim će se kontrolirati žene?
6. Na koji način postaviti feminističke prioritete u korištenju moderne reproduktivne tehnologije?
7. Kada će pravni sustav reflektirati realnost ženskoga reproduktivnog života?
8. Kako i na koji način će žene u potpunosti preuzeti kontrolu nad vlastitim tijelom?

Navedena pitanja samo su neka od ideja i razmišljanja koja radikalne feministkinje zagovaraju i za koja pokušavaju pronaći najbolje moguće rješenje. Radikalne feministkinje smatraju da je sposobnost reprodukcije izrazito osobna i intimna tema, istodobno, rađanje je

izrazito politička tema te se postavlja kao društveni imperativ. Rješenja za uspješnu kontrolu moderne reproduktivne tehnologije prema radikalnom feminizmu su sljedeća:

1. Uvođenje moratorija na genetsko inženjerstvo dok se ne dogovore mehanizmi koji će se baviti moralnosti tehnoloških genetskih tvorevina.
2. Postaviti veći broj žena koje će kontrolirati razvoj reproduktivne tehnologije donošenjem važnih odluka.
3. Prevlast nad patrijarhalnom vlasti i konačno priznanje da su žene jednake muškarcima.
4. Naučiti muškarce odgajanju i majčinstvu; uključiti jednako muškarce i žene u odgoj djece.

Prethodni zaključci radikalnoga feminizma daju naslutiti pomirljivu feminističku politiku kada je riječ o rađanju i odgoju djece u budućnosti. Posljednje navedeno rješenje izražava suradnju između muškarca i žene za dobrobit djece. Može se zaključiti da radikalne feministkinje imaju optimističan stav o budućem razvijanju reproduktivne tehnologije ukoliko se ostvare feministički uvjeti za ispravnu uporabu iste tehnologije te uvjeti za poštivanje ženskoga tijela.

4.3. Seksualnost i seksualno silovanje

Radikalni feminizam teorijski je najviše postigao u razumijevanju razlike između spola i roda. Prije razvitka radikalne teorije, spol i rod su smatrani istim ili vrlo sličnim pojmovima. Ipak, radikalne feministkinje su dokazale da postoji ključna razlika u navedenim pojmovima koja ukazuje na moć patrijarhalnoga sustava u današnjem društvu. Radikalne feministkinje su ukazale na fenomen roda koji je povezan s biološkim spolom, odnosno pojam roda temelji se na biološkoj razlici između muškarca i žene. Anatomija muškarca i anatomija žene prikaz je spolnih razlika koje su se stoljećima poistovjećivale s rodnim razlikama. Odvajanje koncepta roda od dihotomne podjele spola, odnosno negiranje ovih dvaju pojmova kao sinonima predstavlja zaokret u dosadašnjem feminističkom razmišljanju o značenju pojma žene. Rod je društveno konstruiran pojam koji služi muškarcima za održavanje patrijarhalne vlasti. Rod je površno razumijevanje spolnih razlika te se može definirati kao skup vjerovanja i predrasuda naučenih tijekom života. Razumijevanje roda razlikuje se u klasičnoj radikalnoj teoriji iz 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća i u novoj u kojoj je uključena transseksualna teorija o rodu.

Slijedi osnovni prikaz razlika u razumijevanju roda kod klasične radikalne teorije i novije teorije.

Tablica 1. Razumijevanje roda prema klasičnoj teoriji i queer teoriji

	Rod prema klasičnoj radikalnoj teoriji	Rod prema queer teoriji
Definicija roda	Rod je sustav odnosa moći u društvu strukturiran binarnom podjelom između muškaraca i žena. Kategorizacija se temelji na biološkom spolu osobe, iako je rod društveno konstruiran pojam koji nije isti u različitim društvima, vremenima i područjima.	Rod je dio osobnog i društvenog identiteta osobe te se pripisuje rođenjem prema spolu. Prirodna poveznica roda i spola je netočna i temelji se na ideji da moraju postojati isključivo dva roda jer postoje dva spola.
Zašto je rod opresivan?	Rod je opresivan jer se temelji na podređivanju jednog spola ili roda (žene) drugom (muškarci).	Rod je strogi binarni sustav koji prisiljava svaku osobu da se predstavi kao muškarac ili žena te istodobno kažnjava neistomišljenike. Opresivan je prema muškarcima i ženama koji ne prihvaćaju u potpunosti dodijeljene rodne uloge.
Radikalna rodna politika i njezin cilj	Ujedinjavanje žena kako bi nadjačale moć muškaraca i uništile cjelokupni rodni sustav. Idealan broj rodnih identiteta: nijedan.	Ujedinjavanje žena i muškaraca u borbi protiv binarnog rodnog sustava i stvaranje novog rodnog sustava. Novi rodni sustav imat će niz različitih rodnih identiteta. Idealan broj rodnih identiteta: beskonačan.

Sistematizacija autorice

Obje teorije smatraju da je rod binarni sustav povezan sa spolom, ali nije istoznačan. Prema njima rod je prikaz nejednakoga odnosa moći. Razlikuju se u viđenju potlačenih čimbenika.

Kod klasične teorije potlačene su žene dok muškarci vrše opresiju, a kod queer teorije potlačeni su muškarci i žene dok opresiju vrše rodne norme i pravila koje onemogućavaju izražavanje osobnoga i društvenoga identiteta. Rodne norme i pravila predstavljaju veći problem od patrijarhalne hijerarhije moći. Također, obje teorije se razlikuju u idealnom broju rodnih identiteta. Klasična teorija želi ukinuti rodne identitete, dok queer teorija teži ostvarenju većeg broja rodnih identiteta.

Najutjecajnije radikalne feministkinje zamišljaju društvo koje se neće dijeliti prema rodu jer rod više neće postojati. U svijetu nakon feminističke revolucije više neće postojati rodne nejednakosti kao niti druge rodne razlike. U daljnjem tekstu citirani su njihovi stavovi o rodu i rodnim nejednakostima.

„Konačni cilj socijalističke revolucije nije bio samo ukidanje ekonomskih privilegija, nego ukidanje razlika u ekonomskim klasama. Stoga, konačni cilj feminističke revolucije mora biti ukidanje roda i spola, odnosno nestajanje rodnih i spolnih razlika, a ne samo eliminiranje privilegija muškaraca.“ (Firestone, 1984, str. 11; vlastiti prijevod)

„Ne znamo koje bi bile vrijednosti, karakteristike i kultura društva bez hijerarhije i teško nam je uopće ih zamisliti... možda ćemo o rodu moći razmišljati onda kada budemo mogli zamisliti društvo bez roda.“ (Delphy, 1993, str. 9; vlastiti prijevod)

„Feministička teorija moći tvrdi da je seksualnost rodna i da je rod seksualiziran. Drugim riječima, feminizam je teorija koja govori o tome kako erotizacija muške dominacije i ženske podčinjenosti stvara rod, stvara žene i muškarce u društvenom obliku u kojemu ih poznajemo. Stoga, spolne razlike i odnos dominantnih muškaraca i potlačenih žena međusobno se definiraju. Erotičnost određuje nejednakost spolova. To je društveno viđenje seksualnosti i feministički prikaz rodne nejednakosti.“ (MacKinnon, 1987, str. 50; vlastiti prijevod)

Patrijarhalno društvo smatra da rod proizlazi iz biološkoga spola, a seksualnost potječe iz same ljudske prirode. Ipak, u ljudskoj prirodi postoje želje i osjećaji koje ljudi ne mogu kontrolirati, čak i onda kad ih pokušaju kontrolirati moralnim i društvenim normama i pravilima. Dakle, može se zaključiti da je seksualnost društveni proces koji stvara, uređuje i usmjerava ljudske želje i osjećaje. Radikalni feminizam smatra da su seksualnost i rod društveno konstruirani pojmovi.

Klasifikacija i kategorizacija seksualnosti počinje oko 1870. godine i tada se u društvu stvara homoseksualni identitet. Prije 1870. godine nisu postojali seksualni identiteti jer se seksualnost promatrala iz aspekta grijeha i zločina. Primjerice, u Velikoj Britaniji homoseksualnost je bila kriminalizirana sve do 1967. godine. Ženska seksualnost je oduvijek kontrolirana fizičkom prisilom, ekonomskom ovisnosti i patrijarhalnom ideologijom. Ženski rod je jedan je od patrijarhalnih alata kojim se seksualnost učinkovito kontrolira. Može se zaključiti da je binarni rodni sustav sredstvo društvene kontrole u patrijarhalnom svijetu. Ako žena izađe iz okvira zadane rodne uloge, bit će stigmatizirana i promatrana kao lezbijka. Ako žena i jest lezbijka, od nje se očekuje „muško“ ponašanje, odnosno pridaje joj je muška rodna uloga u društvu. Radikalni feminizam promijenio je način na koji ljudi promišljaju o seksualnosti. Seksualnost je zahvaljujući radikalnom feminizmu postala ozbiljna i znanstvena tema. Kate Millet je lezbijstvo definirala kao politički identitet, a ne samo kao seksualni identitet (Millet,1970). Lezbijstvo je postalo izraz nezadovoljstva i otpora prema patrijarhalnoj instituciji heteroseksualnosti. Radikalni feminizam omogućio je ženama koje razmišljaju drugačije snažnu potporu u mijenjanju patrijarhalnoga svijeta.

Seksualnost je pojam koji je u klasičnoj političkoj teoriji manje važan jer se odnosi na privatni izbor individualaca. Ipak, feministička teorija tvrdi drugačije. Prema radikalnim feministkinjama, seksualnost je itekako povezana s politikom moći u patrijarhalnom društvu. Seksualnost je loša jer predstavlja nasilje i degradiranje humanosti na životinjski poriv. Kako bi se spriječio gubitak samopoštovanja, radikalni pokret u početku predlaže celibat za žene i muškarce, a kasnije se okreće lezbijstvu. Postojeća seksualnost, odnosno heteroseksualnost prikazuje se prirodnom iako je proizvod društvenoga konstruiranja. Ona se uči i oblikuje u današnjoj kulturi kojom dominiraju muškarci, a žene su potlačene i ekonomski ovisne. U takvom patrijarhalnom društvu žene se doživljava seksualnim objektima što dovodi do zaključka da se spolni odnos i ljubav između muškarca i žene ne može temeljiti na jednakosti jer su moć i erotizam usko povezani pojmovi. Moć i erotizam potiču silovanja, ponižavanja, emocionalnu ovisnost i zanemarivanje seksualnih potreba žena. Zbog navedenih posljedica, radikalne feministkinje zalažu se za autonomiju seksualnosti, seksualni integritet i zaštitu seksualnoga tijela. Pojam političkoga lezbijstva pojavio se sedamdesetih godina prošlog stoljeća i predstavljao je politički otpor patrijarhatu zbog odbijanja suživota s muškarcima u bilo kojem aspektu, ne samo u vidu seksualnoga odnosa. Napad na heteroseksualnost išao je toliko daleko da su je radikalne feministkinje poistovjetile sa silovanjem i sve žene koje su heteroseksualne prozvale izdajicama i pobornicama patrijarhata. Ova ideja naišla je na mnoge

kritike jer želi nametnuti „politički ispravno“ seksualno ponašanje te seksualnu orijentaciju predstavlja kao najbitniji dio u borbi protiv muške dominacije.

Dok jedne radikalne feministkinje smatraju da su kućanski poslovi koje žena mora ispuniti važan uzrok opresije žena, druge radikalne feministkinje veću pozornost pridaju seksualnom iskorištavanju i obiteljskom nasilju. Muška moć i dominacija u svom najgorem obliku iskazuju se putem vršenja nasilja u obitelji. Takva dominacija počinje u privatnoj sferi života te prelazi u javnu sferu života. Moć i nasilje feministkinje su povezale s pojmom maskuliniteta, a ne s muškarcem kao biološkim bićem te su time dokazale da ne optužuju sve muškarce svijeta za nasilno ponašanje u obitelji. Maskulinitet je društveno konstruiran identitet muškarca i ne ubraja se u biološke odrednice muškarca. Postoje brakovi u kojima nema obiteljskoga nasilja, ali to ne znači da ne postoji drugi oblik obuzdavanja žena zbog održavanja navedenoga ugovora. Shulamith Firestone ističe ljubav kao prikrivenu dominaciju muškaraca nad ženama (Firestone, 1984). Njezina ideja o ljubavi predstavlja ovisan odnos žene o muškarcu, a pritom se ne može govoriti o ljubavi koja se temelji na jednakosti nego o ekonomskoj i društvenoj ovisnosti podređene žene. O sličnoj teoriji govorio je John Stuart Mill smatrajući da muškarac zahtjeva ljubav svoje žene iako se protivi principu ženske poslušnosti i potlačenosti u obitelji (Mill, 2000). Iako navedeni uzroci potlačenosti žena djeluju pomalo pretenciozno, upravo je rasprava u javnosti doprinijela podizanju svijesti o nasilju u obitelji te je nakon osvješćivanja ovog problema kroz teoriju radikalnoga feminizma pitanje položaja žena i njihova prava u obitelji postalo dio javne politike.

Patrijarhat je sustav moći koji se temelji na upotrebi sile, pritom koristi heteroseksualnost koja promiče seksualno nasilje u svrhu opstanka patrijarhata. Seksualno nasilje u svojem najgorem obliku predstavlja silovanje. Silovanje se često definira kao rijetka pojava u kojoj je počinitelj izopačeni psihopat, a žrtve su mali broj žena. Feministička teorija se ne slaže s navedenom definicijom silovanja jer smatra da je ono puno češće i da su počinitelji psihički zdravi muškarci koji se ponašaju normalno u svom uobičajenom okruženju. Počinitelji u većini slučajeva poznaju svoju žrtvu, čak su dio njezinoga užeg kruga poznanika te vrše seksualno nasilje tijekom nekog razdoblja žrtvinoga života. Ova teza dokazuje kako silovanje nije jedan izolirani slučaj, tamo negdje daleko, već da pretežito dominira životima žena. Seksualno uznemiravanje i seksualna agresija dio su svakodnevice velikoga broja ženske populacije. Radikalna feministička teorija pobliže razmatra silovanje i definira ga kao ultimativni prikaz moći, a ne nekontrolirane želje za spolnim odnosom. Dakle, radikalne

feministkinje tvrde da je silovanje zapravo političko djelovanje koje služi za zastrašivanje žena. Iako nisu svi muškarci nasilnici, svi imaju koristi od takvog djelovanja i zato ne pokušavaju promijeniti dosadašnji sustav dominacije, odnosno strah koji je uzrokovan silovanjem označava prednost muškarcima u sustavu moći. Nadalje, feministkinje kažu da je pornografija ključni preduvjet silovanja. Slikovito rečeno, silovanje je praktični dio, a pornografija je teorijski dio. Pornografija je ozbiljan problem jer lažno prikazuje žene koje priželjkuju bol, podređenost i ponižavanje. Javno prikazivanje pridonosi muškoj dominaciji dok se istovremeno zabranjuje žensko pravo na mišljenje i stav o temama seksualnosti. Radikalni feminizam oštro osuđuje pornografiju te se zalaže za cenzuru kao i za pravnu zaštitu žena u takvim slučajevima. Pornografija je ujedno uzrok i posljedica muške mržnje koja se odražava na sve aspekte života žena. Svestranost pornografije omogućava učenje spolnog identiteta kroz princip dominacije i poniznosti u kojem se žene privikava na mazohizam, a muškarce na upotrebu sile odnosno moći. Seksualno nasilje i pornografija su važni faktori održavanja patrijarhalne moći, stoga jesu dio politike i društva.

Riječ pornografija dolazi od grčkih riječi *pornē* i *graphos* što u prijevodu znači crtanje, slikanje ili pisanje o prostitutkama. U antičkoj Grčkoj prostitutka je predstavljala najnižu društvenu klasu, nižu od robova, odnosno prostitutka je bila seksualni rob i nezaštićena žena dostupna svima u svakom trenutku. Antički Grci su najgoru vrstu prostitutki nazivali *porneia*. Prema tome, *porneiae* su smatrane podlim i odvratnim ženama, odnosno dnom ljudskoga društva. Značenje pornografije ostalo je isto kao i ono u antičkoj Grčkoj, iako su se grafički prikazi unaprijedili i promijenili. Žene su gnusne i loše *porneiae* koje koriste seksualnom usluživanju muškaraca. Ovakva definicija žena može opstati i koristiti se jedino u patrijarhalnom okviru muške dominacije te gledanje izvan navedenoga okvira ukazuje da je takva definicija apsurdna. Muškarci su stvarali grupu, koncept, uvrede, industriju i konačno stvarnost žene kao prostitutke. Žena prostitutka objektivno postoji u muškom spolnom sustavu u kojem je pornografija izraz muške dominacije nad ženama. Zbog ovakve definicije, žene su prisiljene konstantno živjeti s percepcijom i granicama koje definicija stvara. Činjenica da masa ljudi pornografiju definira kao prikazivanje seksualnoga čina naglašava nisku vrijednost žena u društvu. Prikaz eroticizma kroz pornografiju predstavlja iskonsko zadovoljstvo ponižavanja žena. Ideja da je pornografija prljava proizlazi iz mišljenja da su ženska seksualnost i žensko tijelo prljavi, odnosno razvratni sami po sebi. U SAD-u pornografska industrija je moćnija i veća od glazbene i filmske industrije zajedno, ona se razvija i raste iz dana u dan. Pornografija je sada dostupna i preko televizije u kućnom

okruženju. Potreba za stvaranjem sve više porneia ukazuje na snagu muške dominacije u nejednakom odnosu moći. Grafičko prikazivanje porneiae prenosi se u stvarni život u kojem muškarci stvaraju svoje verzije porneie odnosno prostitutke. U muškom sustavu žene su seks, a seks je prostitutka, prostitutka je porneia, odnosno najgnusnija od svih, ona koja pripada svima. Kupnjom porneiae kupuje se pornografija. Posjedovanjem porneiae, posjeduje se i pornografija. Gledanjem porneiae, gleda se pornografija. Gledanjem njezinoga spola, vidi se pornografija. Promatranjem žene u seksualnom činu, promatra se porneia. Ženski spol postaje pornografija. Žena je porneia. (Dworkin, 1981)

Muška dominacija je materijalistički sustav s vlastitom ideologijom i metafizikom. Seksualna kolonizacija ženskoga tijela je materijalistička stvarnost jer muškarci kontroliraju seksualnost i reproduktivnost ženskoga tijela. Alati za kontrolu ženskoga tijela su institucije prava, braka, religije, ekonomije, zdravstva, prostitucije i ostale. Muška dominacija je osnova života žena jer iziskuje neprestanu borbu za dostojanstvo i samoodređenje. Samo kontrolom vlastitog tijela žene mogu pobijediti tu dominaciju.

Ideologija muške dominacije temelji se na sljedećim pretpostavkama:

1. Muškarci su biološki superiornija bića od žena.
2. Fizičko posjedovanje žene je prirodno pravo muškaraca.
3. Seksualni čin je prikaz osvajanja i posjedovanja žene.
4. Korištenje ženskoga tijela u seksualne i reproduktivne svrhe je prirodno pravo muškaraca.
5. Seksualna volja muškaraca valjano i prirodno definira parametre cjelokupnoga ženskoga identiteta.

Metafizika muške dominacije je tvrdnja da su sve žene u svojoj prirodi prostitutke. Od ove tvrdnje počinju sve ostale tvrdnje koje potkrepljuju teoriju muške dominacije. Stoga, muškarac ne krši pravila i ne povređuje ženu, ne može je silovati ili prostituirati jer ona ispunjava svoju bit i svrhu. U patrijarhalnom sustavu pojmovi silovanje i prostitucija su apsurdni i ne koriste se u kontekstu nasilja nad ženama. Prostitucija je uvijek dobrovoljna čak i kada je žena podvrgnuta prijetnjama, udarcima, zatvaranjima i slično. U slučajevima kada žena pokušava dokazati svoju nevinost i ukazati na nasilnoga muškarca, ona zapravo dokazuje da nije porneia, odnosno prostitutka. Zapravo, dokazuje pretpostavku metafizike muške dominacije kako su sve žene po prirodi prostitutke i da je ženska realnost borba s

takvim sustavom. Žena zbog svoje prirode ne može biti silovana, ali može biti korištena. Ideologija muške dominacije može se razdijeliti na ljevicu i desnicu. Desnica smatra da postoje dvije jasne podjele: majka i prostitutka. Žena djevica je potencijalna majka, sve ostale su prostitutke. Ljevica smatra da je definicija seksualne slobode nekontrolirano korištenje žena koje su kolektivni prirodni resurs te nisu u vlasništvu jednoga, već sviju. Metafizika je ista na ljevici i na desnici, seksualna bit žene je prostitutka. Obje strane su veoma cinične i licemjerne jer s pojmovima sloboda i čistoća zamagljuju stvarni prikaz žene u njihovoj ideologiji. Muškarci ljevičari prikazuju ženu kao slobodnu, javnu, pristupačnu svima u seksualnom smislu dok muškarci desničari vide lošu ženu koja mora ostati njihova mračna tajna. Pornografija je na začetku bila desničarska, odnosno tajnovita, skrivena u svakom smislu. Kada je dotakla vrhunac razvijanja, pornografija postaje ljevičarska, odnosno javna, ulična i pristupačna. Za ljevicu, seksualno oslobođena žena je žena pornografije. Seksualno oslobođen muškarac ima pravo na stvaranje i konzumiranje pornografije jer predstavlja užitak. Dakle, pornografija je sloboda. Sloboda je trgovina ženskim tijelom i u tom slučaju ljevičari odobravaju kapitalizam i pripadajući profit. Kada je riječ o pornografiji, ljevičari će zažmiriti na jedno oko i odjednom masovne korporacije koje upravljaju ženskim tijelom nisu problem. Dapače, ideologija postaje izrazito fleksibilna kada je riječ o muškom užitku. Muški užitak očituje se u imperijalnoj moći, odnosno u okrutnim i arogantnim vladarima koji posjeduju i vladaju zbog užitka moći i zbog moći užitka (Dworkin, 1981). Žene će postati slobodne onda kada pornografija nestane. Dok je pornografija među nama, žene imaju jasnu ulogu u njoj. One su iskorištavane, obezvrijeđene i ponižene porneiae. Muškarci također imaju jasnu ulogu. Njihova uloga je vladati ženama, tlačiti ih, održavati strah u njihovim kostima. Muškarci su uvjereni da će strah prevladati ženskim bićem te će ono zauvijek biti okovano lancima muške opresije. Muškarci su u krivu jer zanemaruju unutarnju snagu i volju žena za apsolutnom slobodom koju će ostvariti kada se ujedine i unište onaj zadnji kamen temeljac patrijarhata.

Privatni patrijarhat uvijek je povezan s javnim patrijarhatom. Ukupno djelovanje privatnoga i javnoga patrijarhata pridonosi apsolutnoj kontroli nad ženama. Jedan od primjera zajedničkoga djelovanja privatnoga i javnoga patrijarhata je nepravedan i loš status domaćice. Privatni patrijarhat u ovom slučaju predstavlja obitelj domaćice, a javni patrijarhat država i ekonomski sustav. Obitelj domaćice upravljana je patrijarhalnom ideologijom koja postavlja jasna pravila s ciljem usmjeravanja žene u zadanu patrijarhalnu ulogu. Država i ekonomski sustav u ovom slučaju su alati javnoga patrijarhata kojim se zadržava ženu u okvirima zadane

patrijarhalne uloge. Više o javnom patrijarhatu i djelovanju javnoga patrijarhata u sljedećem poglavlju.

5. Patrijarhat i javna sfera

Poglavlje Patrijarhat i javna sfera objasnit će ulogu države, ekonomskog sustava i jezika u životu žene. Jezik je u ovom poglavlju istaknut kao važan patrijarhalni alat u području obrazovanja i kulture društva. Radikalni feminizam ne tvrdi da je javni patrijarhat glavni uzrok opresije žena. Javni patrijarhat je posljedica utjecaja i djelovanja privatnoga patrijarhata. Država i ekonomski sustav predstavljaju instrumente patrijarhalne opresije koji putem konvencionalnih politika održavaju patrijarhalnu strukturu. Instrumenti patrijarhalne opresije i načini provođenja konvencionalnih politika pokušat će se detaljnije objasniti u daljnjem tekstu.

Opresivni patrijarhalni sustavi postoje od stvaranja ljudske zajednice u obliku društva, ali objašnjenje pojma javnoga patrijarhata najbolje se može dokazati na primjeru kapitalizma. Kapitalizam je globalni, ekonomski i društveni sustav koji vrši sustavnu opresiju nad ženama. Sustavna opresija se razlikuje u segmentima koji su istaknuti u određenom društvu, geografskom prostoru, povijesti i tradiciji. Primjerice, isti oblik javnoga patrijarhata neće biti na urbanom ili ruralnom području. U nastavku su opisane glavne karakteristike javnoga patrijarhata.

1. Javni patrijarhat povezan je s privatnim, nikada ne djeluju odvojeno. Na taj način postiže se apsolutna kontrola nad životom žena.
2. Prekomjerna eksploatacija žena na radnom mjestu. Žene rade dvostruko više za dvostruko manju plaću uz svakodnevne kućanske poslove za koje nisu plaćene.
3. Zakonodavstvo diskriminira žene. Žene i muškarci nemaju jednaka prava i nisu jednaki pred zakonom države.

U današnje vrijeme, javni patrijarhat najbolje se očituje kroz sustav kapitalizma koji se najviše provodi u demokratskim državama. Pomalo je ironično da moderne demokratske države s vladavinom prava, sloboda i moralnih vrijednosti sudjeluju u održavanju patrijarhalnih struktura. Najbolji dokaz ove tvrdnje je domaćica. Domaćica je i dalje neplaćeno radno mjesto u obitelji. I dalje se smatra prirodnim i nužnim. Društveni sustav nije učinio ništa da se takav stav promijeni. Obrazovne institucije, kultura i jezik ostali su nepromjenjivi kada je riječ o temi domaćice. Također, karijera poslovne žene i dalje nije jednaka karijeri muškarca. Žene često moraju proći više stepenica u karijeri negoli je

uobičajeno. Iako demokratske države pokazuju pomak u izjednačavanju muških i ženskih plaća, vodećih poslovnih pozicija te broja političarki u parlamentu, taj pomak je prespor i nedovoljan. Moglo bi ga se definirati prividnim rješenjem za trenutno ugađanje ženama. Dakle, žene danas imaju osjećaj napretka u području jednakosti spolova i često smatraju da je feministička borba završena, odnosno da pripada povijesnim knjigama. Patrijarhat putem kapitalizma vješto uvjerava društvo da najспособniji zaslužuju i ostvaruju najbolje šanse. To je zasigurno jedan od načina borbe za održavanje nejednakosti broja žena i muškaraca u javnom svijetu koji mijenja ženske stavove. Danas sve jače odjekuje ženski stav da poslovnom i političkom aspektu života pripadaju najспособniji. Samim time, zanemaruju feminističku perspektivu koja upozorava na muškarce koji su prema mišljenju patrijarhalnoga društva najспособniji. Debate u kojima žene podržavaju sustav najспособnijih prikazuju ogromnu i opasnu moć patrijarhata. Može se zaključiti da razvojem kapitalizma nastaju nove patrijarhalne zamke za feminističku borbu.

5.1.   Država

Radikalni feminizam državu ne smatra jednim od glavnih uzroka patrijarhata i ne sadrži zasebnu teoriju o državi, ali se država kao pojam povezuje s ostalim čimbenicima radikalne feminističke teorije. Država nije uzrok sama po sebi, već posljedica, odnosno produkt nejednakosti žena i muškaraca. Muškarci su stvarali državne institucije i zakonodavstvo prema vlastitim interesima i time trajno narušili status žena u državi. Dakle, veći broj žena u političkim strukturama društva ne predstavlja bitne promjene. Takvim potezom prikazuje se lažna jednakost spolova, a zapravo se samo potvrđuje patrijarhalna vlast. Naime, žena koja se nalazi na određenoj poziciji u politici mora sudjelovati u muškoj igri i primorana je poštivati muška pravila ako želi opstati u političkom svijetu. Stvara se legitimitet patrijarhata te žene postaju podrška u održavanju takvog sustava.

Država je patrijarhalni alat kojim se:

1. žene sprječava u postizanju plaćenoga rada,
2. ženama zabranjuju određeni oblici kontracepcije,
3. kontrolira reproduktivni ciklus života žene,
4. kontrolira brak i bračni ugovor, te zakon o rastavi braka,
5. oduzima pravo na skrbništvo nad djecom istospolnim parovima,
6. nasilno suzbijaju feministički pokreti,

7. dopušta nasilje nad ženama.

Krilatica „osobno je političko“ koja je prethodno pobliže objašnjena prikazuje ključni argument radikalnoga feminizma. Ključni argument da ništa nije političko i sve je političko izražava snažnu poruku o redefiniranju pojma politike. Politika postaje osjetljiva tema koja se ne može koristiti kao analitički alat. Ovakvo redefiniranje pojma politike pridonosi problematiziranju konvencionalnih granica u području politike i fokusiranju na područja strukturne nejednakosti koja se inače zanemaruju. Upravo zbog toga, radikalni feminizam ne govori puno o državi kao što je definiraju ostale političke teorije. Fokus radikalnoga feminizma nije na definiranju države, već na rješavanju spolne nejednakosti patrijarhalnoga društva. Patrijarhalna država mora nestati i nestat će kada se uruši patrijarhalni sustav. Ona nije stvorena zbog zaštite žena, već upravo suprotno. Radikalne feministkinje ne ignoriraju države, država jednostavno nije u središtu njihove političke borbe. Ipak, postoji određena radikalna feministička teorija „ciklus nasilja“ (Hanmer, Saunders, 1984). Ciklus nasilja je teorija u kojoj je opisana povezanost između žena, muškoga nasilja i države. Muško nasilje je ključno za održavanje opresije nad ženama, a manjak intervencije države u sprječavanju tog nasilja predstavlja prešutni dogovor patrijarhalnoga sustava. U ovom zloglasnom krugu žene postaju ovisne o zaštiti muškaraca koji su im bliski, a koji su često ujedno nasilni prema njima. Dakle, žena se od nasilnoga svijeta pokušava braniti muškarcem kojem vjeruje i koji sam vrši nasilje nad njom. Ova teorija naglašava moć kontrole koju muškarci posjeduju nad ženama. Država je instrument patrijarhalne dominacije jer je njezin manjak intervencije u sprječavanju nasilja dio logistike patrijarhalnoga sustava. Država je monolitna institucija, tj. instrument patrijarhalne opresije koju je potrebno svrgnuti i postaviti novu instituciju koja će podržavati prava žena. Država sadrži konvencionalne politike unutar svojih institucija te na taj način održava patrijarhalnu strukturu koju se ne može promijeniti ako se u nju uključi žene. Za drugačiju strukturu moći potrebne su separatističke ideje koje će dovesti do konačne pobjede žena nad muškom dominacijom.

5.2. Ekonomski sustav

Radikalna feministička teorija ne ističe ekonomski sustav kao glavni faktor spolne nejednakosti kao što to naglašava marksistički feminizam prema kojem je kapitalizam uzrok ženske nepravde. Za radikalne feministkinje svrgnuće kapitalizma i uspostava besklasnoga komunističkog društva ne znači bitne promjene, već drugačiju uspostavu patrijarhalne vlasti u kojoj će žene i dalje biti potlačene. Žene su ekonomski iskorištavane zato jer su žene, a ne zato jer pripadaju određenoj klasi društva. Ekonomska ovisnost žene o muškarcu puno je važniji razlog spolne nejednakosti. Tu se ubrajaju diskriminacija na poslu uz manje plaće kao i neplaćeni kućanski poslovi koje žena mora obavljati u obitelji. Ovim načinom žena nikako ne može postati financijski neovisna nego ostaje zauvijek podređena muškarcu. Čak i da se žena uspije izboriti na poslovnom planu i dalje će muškarci na nju gledati kao na seksualni objekt i majku odgajateljicu. Dakle, izjednačavanje plaća s muškarcima i poboljšanje zakonodavstva igra vrlo malu ulogu u jednakosti na radnom mjestu. Za takvu jednakost potrebne su korjenite promjene patrijarhalnoga sustava. Poboljšanje ekonomske situacije žena može se postići samo promjenama u ostalim aspektima života žena koji započinju nepravednim položajem u obitelji.

Ekonomska ovisnost žena u patrijarhalnom društvu izrazito je važna jer predstavlja instrument kojim se uspješno održava potlačenost žena. Ekonomska ovisnost prožima i ostale aspekte života žena, odnosno nadovezuje druge probleme na sebe. Millet tvrdi da glavni problem ekonomskoga sustava nije rad, nego nagrada za taj rad odnosno plaća (Millet, 1970). U modernim patrijarhalnim društvima žena ima određena ekonomska prava, no u većini slučajeva žena nije plaćena za svoj rad pogotovo kada se govori o kućanicama. Neplaćenost je veliki problem s obzirom da je patrijarhalni sustav utemeljen na novcu koji je odraz autonomnosti i ugleda pojedinca. Dakle, autonomnost i ugled žene promatra se isključivo kroz ekonomskog muškarca za kojeg je vezana bračnim ugovorom. U modernim kapitalističkim državama žene su pomoćna ili zamjenska radna snaga u ratnim stanjima ili ekspanzionističkim procesima države. Najbolji primjeri su Prvi i Drugi svjetski rat u kojima su žene privremeno preuzele status hranitelja u obitelji jer su muškarci bili pozvani da brane granice svoje države. Uloga žena u Drugom svjetskom ratu bila je mnogo šira nego ona koju su imale tijekom Prvoga svjetskog rata. Radile su u ratnoj industriji, u izgradnji brodova, letjelica, vozila i oružja. Također su radile u tvornicama, postrojenjima sa streljivom, pružale su logističku potporu vojnicima te imale pristup područjima koja su prije bila rezervirana

isključivo za muškarce. Isto tako, djelovale su kao bolničarke u prvim linijama bitke te je općenito zabilježen ogroman porast žena koje su služile u vojsci. Glavna nagrada za tako zahtjevan angažman bila je otkaz i ponovno zanemarivanje žena u ekonomskom sustavu. Kada su se muškarci vratili svojim domovima, žene više nisu bile potrebne radnice te su postale tehnološki višak.

Patrijarhalni sustav vlasti putem svojih agencija (religije, školstva, reklamiranja, psihologije...) uvjerava javno mnijenje u stvaranje nepovjerenja prema ekonomski neovisnoj ženi. Čak i kada žena uspije postati ekonomski neovisna, društvo je percipira kao nepoželjnu i drugačiju nepoznanicu koja nije potrebna ovom društvu jer ne provodi pripadajuće uloge majke i kućanice. Ako je ekonomski neovisna žena još i majka, mora se dokazati u obje karijere, tj. u poslovnoj karijeri i karijeri majke. Društvo stoga vrši jak psihološki i financijski pritisak na takvu ženu i ne dopušta joj ni najmanji propust. Patrijarhalna država kroz ekonomski sustav prisiljava ženu da pronade financijsku sigurnost i stabilnost kod muškarca najčešće u vidu bračnoga ugovora. Žene su u ekonomskom sustavu patrijarhalne države manje plaćene za isti posao od muškaraca što im, osim financijske nestabilnosti, pruža osjećaj manje vrijednosti. Također, žene se za isti posao moraju više truditi jer od samog početka postoji predrasuda da su manje sposobne i manje vrijedne od muškaraca. One svoje mjesto u poslovnom svijetu moraju itekako zavrijediti dok se muškarce puno lakše prihvaća na određenim poslovnim pozicijama.

5.3. Rodna asimetrija u jeziku i jezikoslovlju

Temelji potlačenosti žena nisu država ili ekonomski sustav već kultura, religija, jezik, znanje i obrazovanje koji ograničavaju ženu i uče je kako treba misliti. Na taj način postavlja se jasan okvir iz kojeg žene ne smiju izlaziti niti se suprotavljati. Radikalni feministi smatraju da je objektivnost razmišljanja zapravo muška subjektivna percepcija i samim time se umanjuje način na koji razmišljaju žene. Može se reći da su kultura i obrazovanje politička arena u kojoj treba razotkriti utjecaj muškaraca te uklopiti ženski način razmišljanja. Jezik nije neutralan alat komunikacije jer se koristi iz muške perspektive razmišljanja, odnosno ne prilagođava se ženskoj perspektivi. U teoriji o patrijarhalnom jeziku radikalne feministkinje često koriste primjer poslova kućanica koji zapravo nikad nisu definirani određenim pojmovima, što im ujedno i umanjuje vrijednost u društvu. Majke koje se brinu o djeci i domu postaju nebitne i zanemarene. Također, u mnogim jezicima ekvivalent za neku osobu je

zamjenica „on“ ili za više osoba „oni“ i u području zanimanja gotovo uvijek se koristi muška verzija zanimanja, tek se po potrebi dodaje ženska verzija. Primjerice, *businessman* se odnosi na poslovnoga muškarca koji ujedno znači i poslovni čovjek. Dakle, čovjeka se predstavlja kao muškarca što asocira na pomisao da žena to nije. U tom smislu, ekonomija je jasno vezana za muškarca. *Businessman* je samo jedan od primjera zanimanja koja zanemaruju sudjelovanje žena na području karijera. Muškarac predstavlja normu, a žena predstavlja neobavezni dodatak navedenoj normi.

Oslobođenje od patrijarhalnoga načina razmišljanja i patrijarhalnoga jezika može se postići jedino stvaranjem novoga ženskog jezika koji će poštivati žensku perspektivu. Najpoznatija zagovarateljica ženskoga jezika je zasigurno feministkinja Mary Daly koja je u svom djelu “Gyn/ Ecology” koristila određenu tehniku pisanja kako bi podigla žensku svijest o muškoj dominaciji jezikom (Daly,1978). Novim jezikom uništiti će se muška moć imenovanja koja traje stoljećima i zbog koje postoji silovanje ženskoga uma i tijela. Kritičari smatraju da je Gyn/ Ecology prepuno sumnjivih tvrdnji koje impliciraju da su sve žene dobre dok su svi muškarci nužno loši. Nadalje, Daly tvrdi da samo jedna malobrojna elita žena zaslužuje konačnu slobodu jer sve ostale žene koezistiraju u patrijarhalnoj strukturi društva i na taj način postaju čimbenici u održavanju patrijarhalne vlasti. Dalyina malobrojna elita žena u konačnosti bi se odvojila od muškaraca i stvorila zasebnu žensku kulturu koja ne bi imala daljnjeg doticaja s muškim spolom. Dakle, prema njezinoj teoriji svijet bi postao lažna dihotomija između ženske i muške kulture, te bi se sve sličnosti i podudarnosti ignorirale. Jezik je povezan s područjem političkoga djelovanja mrežom moći kojom se stalno djeluje na uobličavanje društvene zbilje. Različiti se jezici, odnosno antropološki, psihoanalitički, ekonomski i medijski diskursi međusobno podržavaju tvoreći vacuum opresivne društvene stvarnosti koja ne dopušta ravnopravno uključivanje potlačenih u strahu od tjeskobe. Govor ih svodi na puste fraze i komunikaciju u zadanim terminima. Govor u vlastitim, drugim kategorijama se ocjenjuje kao trivijalan.

Ako krenemo od rječnika hrvatskoga jezika, naići ćemo na seksističku definiciju leksema žena u kojoj se žena određuje kao *osoba po spolu suprotna muškarcu*, osoba koja spada u posluhu ili u radnu snagu, *javna žena, laka žena* itd. Političarke, umjetnice i ostale ‘javne žene’ u hrvatskom jeziku nemaju mjesto, ali u njemu su okamenjene svi muški atributi o ženama: slabost, djetinjastost, strpljivost, poniznost, čestitost, skromnost, nježnost, plahost, plačljivost, zbunjenost, čangrizavost, histeričnost (Borić, 2004). Leksik koji se odnosi na žene

pun je uvredljivih izraza. Pod slovom 'ž' atribut ženski ne zahvaća *ženski pokret*, *žensko pismo*, *ženske prava*, nego natuknicu *ženske bolesti*. Žene su neprisutne i u jeziku, još uvijek su građani, znanstvenici, studenti. Ustaljeni način govora u jednom rodu, tj. muškom, potkivan je i u govoru žena drugim ženama i o ženama. U jeziku se zrcali patrijarhalnost i jezikom se održava patrijarhalni poredak. Odupiranje tom 'prirodnom gramatičkom slijedu nastavaka' sporo je i često se pretvara u jezično nasilje. Spolna razlika oblikuje jezik i jezik oblikuje nju do te mjere da je žena zatočena u području spola ili da se ženski rod potpuno apstrahira i postaje ne-muški rod (Irigaray, 1999).

Nejednakost muškaraca i žena jasno je vidljiva u korištenju jezika i jezikoslovlja. Jezik, u svojoj srži, osim muške dominacije sadrži i dihotomnu podjelu roda koju nameće patrijarhalno društvo. Odnos muškoga i ženskoga roda ostvaruje se pravilima patrijarhalnih rodnih uloga. Patrijarhalne rodne uloge ne dopuštaju pojedincima napuštanje nepromjenjivih okvira društvenoga ponašanja. Patrijarhalno društvo smatra rod i rodne uloge nepromjenjivima i stalnima. Tijekom vremena dokazalo se upravo suprotno, muškarci i žene oslobađaju se i proširuju shvaćanje rodnih uloga stvarajući različite rodne identitete. Osobe s drugačijim rodnom identitetom nazivaju se transrodne osobe. Definicija, stavovi i mišljenja o transrodnim osobama iz radikalne feminističke perspektive opisat će se u idućem poglavlju.

6. Neslaganje u razmišljanju o transrodnim osobama

Ovo poglavlje razmatrat će temu transrodnosti ili transeksualnosti koja je također dio teorijskoga okvira radikalnoga feminizma. U današnje doba transrodnost izaziva burne reakcije javnosti te su transrodne osobe još uvijek marginalizirane i neshvaćene. U prvom dijelu poglavlja objasnit će se razlika u definiranju pojmova spola i roda koji čine dihotomni sustav. Dihotomni sustav stvara rodne uloge koje su duboko usađene u patrijarhalno društvo. Jasni okviri primjerenoga rodnog ponašanja dio su patrijarhalne politike te nisu skloni promjenama. Iz tog razloga, svaka promjena u rodnom ponašanju pojedinca može uzrokovati transfobiju javnosti. Drugi dio poglavlja usredotočit će se na povezanost radikalnoga feminizma i transrodne politike. Prikazat će se njihove sličnosti i razlike. Razlike radikalnoga feminizma i transrodne politike dovele su do stvaranja grupe radikalnih neistomišljenica koje se izrazito protive suradnji navedenih politika. Složenost odnosa radikalnoga feminizma i transrodne politike pokušat će se objasniti u daljnjem tekstu.

Transeksualnost ili transrodnost je pojam teško razumljiv cjelokupnom društvu. Kako bi se lakše definirao pojam transeksualnosti, valja uočiti distinkciju između pojmova rod i spol koji se često poistovjećuju. Rod je patrijarhalni sociološko-kulturni pojam koji predstavlja ograničenje na svim razinama izražavanja i postojanje neke osobe. Društvo je instrument kojim se održava pravilno ponašanje unutar određenoga roda, odnosno društvo kažnjava svako kršenje zadanih obrazaca. Posljedično tome, stvara se dihotomija ili sustav s dvije poznate oprečne kategorije spola i roda, a to su žena i muškarac koji ujedno održavaju i potiču zadane rodne uloge. Ovaj sustav pruža objašnjenja da su spol i rod nepromjenjivi te da su muškaci i žene jedina dva postojeća spola i roda. Promatranjem liste rodnih uloga može se zaključiti da su rodne uloge promjenjive, a ne nepromjenjive i dihotomne kako se uobičajeno tumači.

Tijekom zadnjih desetljeća, žene i muškarci se pomalo oslobađaju i proširuju razumijevanje rodnih uloga. Žene su se izborile za širenje rodnoga izražavanja za razliku od muškaraca koji nisu uložili jednaki napor te žive u određenom rodnom okviru. Žene su postale dio politike, poslovnoga svijeta i nekih drugih tradicionalnih muških područja iako se ne može još raspravljati o ravnomjernoj raspodjeli moći između muškaraca i žena. Upravo patrijarhalni poredak muške dominacije i moći koji većina muškaraca uživa glavni je uzrok pridržavanja zadane rodne uloge. Tijekom povijesti, odjevni predmet hlače bile su rezervirane samo za muškarce, a danas su hlače odjevni predmet žena i muškaraca. Navedeni primjer

prikazuje pitanje transrodnosti. Norme i kodeks rodni uloga nalagali su da muškarci nose hlače, a žene suknje. Kršenje tih normi može se poimati kroz kontekst transrodnosti budući da se transrodnost odnosi na osobe koje prelaze granice konvencionalnih definicija žene i muškarca. Transformacijom roda mijenja se i koncept transrodnosti, stoga se žene koje nose hlače ne smatraju transrodnima jer takvo rodno izražavanje danas ulazi u prihvatljive norme ženskoga rodno identiteta. Muškarci koji nose suknje predstavljaju čudne i poremećene pojedince koji se nužno povezuju s homoseksualnošću. Definicija transrodnosti je oblikovana rodnom i spolnim identitetom te izražavanjem koje nadilazi trenutne društveno prihvatljive norme. Transrodni identiteti izloženi su diskriminaciji koja se definira pojmom transfobija. Transfobija je strah, mržnja, gađenje i diskriminirajući odnos prema ljudima čije stvarno ili percipirano rodno izražavanje nije u skladu, na društveno prihvatljiv način, sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju.

Transrodna osoba je osoba čiji rodni identitet nije u skladu sa spolno uvriježenim tradicionalnim rodnom ulogama. Transrodnost se koristi za objašnjenje različitih načina iskazivanja rodni identiteta koji su drukčiji od tradicionalno uvjetovanih uloga. U nastavku su objašnjeni transrodni identiteti prema definicijama Jelene Poštić (Poštić, 2005).

Engleski naziv *drag* predstavlja društveno definirano oblačenje drugog spola ili roda, odnosi se i na stilizirano prenaplašeno izvođenje prethodno spomenutog.

Drag queen je muškarac koji se oblači u žensku odjeću radi užitka ili performansa. Pristojno je oslovljavati drag queen sa ona kad su u dragu, a sa on kad nisu u dragu. Drag queen nije nužno homoseksualno orijentirana.

Drag king je žena koja se oblači u mušku odjeću u svrhu performansa, zabave ili osobnog ispunjenja predstavljajući vlastitu definiciju muškosti. Takvo izražavanje može biti personifikacija muškaraca, kulturološko izražavanje, proširivanje identiteta ili oblik parodije. Pristojno je oslovljavati drag king-a sa on kad su u dragu, a sa ona kad nisu u dragu. Drag king nije nužno homoseksualno orijentiran.

Transeksualac je osoba koja ima jasnu želju i nakanu da promijeni svoj spol, osoba koja je napravila prijelaz i tako svakodnevno živi ili osoba koja je fizički modificirala svoje tijelo da bi izrazila svoju rodnu i spolnu prezentaciju.

MTF (male-to-female) je modifikacija iz muškarca u ženu, dok je *FTM (female-to-male)* modifikacija iz žene u muškarca.

Trans predstavlja sve one osobe koje prelaze rodne ili spolne granice.

Transvestit je osoba koja uživa u nošenju odjeće drugog roda i spola.

Butch je žena s naglašenim društveno normiranim oznakama muškog roda i nije nužno homoseksualna osoba.

Interseksualna osoba je osoba rođena s neodredivim genitalijama. Kirurzi često preoblikuju bez znanja i pristanka roditelja neodredive genitalije pri rođenju djeteta što može rezultirati emocionalnim traumama. Uobičajeni zahvat je preoblikovanje genitalija u uvriježena primarna ženska spolna obilježja.

Androgina osoba je osoba koja se izgledom i vlastitom identifikacijom ne priklanja niti ženskom niti muškom rodu i rodno se izražava miješano ili neutralno.

(Poštić, 2005)

Transrodni identiteti ukazuju na različitost u rodu i spolu osoba koja nije nužno jasno definirana kao muška ili ženska. Patrijarhalni sustav ne omogućuje postojanje različitih i drugačijih identiteta te ih uspješno prikriva velom muške dominacije.

Uključivost transeksualnih osoba u koncept radikalnoga feminizma nije posve jasna. Dvije struje radikalnoga feminizma razlikuju se po pitanju uključivosti transeksualnih osoba u njihov pokret. John Stoltenberg, sljedbenik Andree Dworkin, predstavlja pozitivno mišljenje o transeksualcima te smatra da transeksualke također trebaju biti uključene u borbu protiv muške dominacije i opresije (Stoltenberg, 1989). Radikalni feminizam ne predstavlja teoriju utemeljenu na biološkim čimbenicima, odnosno spolno-esencijalističku ideologiju⁵. Radikalne feministkinje govore o spolnim klasama⁶, a ne o spolnim kastama⁷ kao što to tvrde radikalne neistomišljenice. Te radikalne neistomišljenice stvorile su TERF grupu. TERF predstavlja manjinu trans-ekskluzivnih radikalnih feministkinja te se popularizirala 2008. godine online putem. TERF grupa smatra da transeksualkama nije mjesto u ženskim

---

⁵ Spolno-esencijalistička ideologija razmatra unutarne, urođene osobine muškaraca i žena. Prema ovoj teoriji postoje određene univerzalne, urođene, biološke i psihološke značajke koje čine razliku između ponašanja muškaraca i žena.

⁶ Spolna klasa omogućuje prelazak iz jedne klase u drugu, temelji se na ideji pravne jednakosti i jednakosti mogućnosti.

⁷ Spolna kasta je određena rođenjem i nije moguće kretanje po ljestvici kastinskih položaja.

ustanovama, primjerice javnim zahodima, niti na događajima predodređenima za žensku populaciju. Promjena spola jednostavno nije moguća, muškarac nikada neće postati žena i obrnuto. Ipak, ovakvo mišljenje pripada manjini feministkinja. Prethodno spomenuta radikalna feministkinja Andrea Dworkin vodila je trans-inkluzivnu politiku osamdesetih godina prošlog stoljeća. Još jedan dokaz trans-inkluzivne politike radikalnoga feminizma je diskografska kuća Olivia Records koja je sedamdesetih i osamdesetih godina stvarala feminističku glazbu te je ujedno promovirala prava transeksualnih osoba. Olivia Records smatrala se diskografskom kućom radikalnoga feminizma. Iako su pripadali istom pravcu feminizma, TERF aktivistice su počinile oružani napad na transeksualke koje su bile dio Olivia Recordsa. Nasilje i prijetnje postali su dio svakodnevice transeksualnih feministkinja koje su okusile gorki život žrtve u izbjegavanju svojih progonitelja. Velika većina radikalnih feministkinja stala je u obranu transeksualaca i izgurala TERF grupu na margine feminističkoga društva.

Povijesno gledano, većina radikalnih feministkinja smatra transeksualne žene svojim suputnicama u feminističkoj revoluciji koja će promijeniti patrijarhalno društvo. Jedna od osnivačica radikalnoga pokreta, Andrea Dworkin, u svojim radovima objašnjava važnost medicinske njege za potrebe transeksualnih osoba te smatra da je znanstveno istraživanje rodnoga identiteta nužno iako takvo istraživanje prijeti ustaljenoj hijerarhiji patrijarhalnoga društva. Dworkin kaže:

„Rad s transeksualnim osobama i istraživanja o formiranju rodnog identiteta kod djece pružaju osnovne informacije koje negiraju patrijarhalnu činjenicu da postoje dva odvojena biološka spola. Te informacije mogu promijeniti tradicionalno mišljenje o biološkoj različitosti spolova u radikalno mišljenje o biološkoj sličnosti spolova. Svaka transeksualna osoba ima pravo na operaciju promjene spola koju mora omogućiti zajednica u kojoj živi.“ (Dworkin, 1974, str. 175; vlastiti prijevod)

Navedena podrška A. Dworkin transeksualnim osobama nastala je u knjizi *Woman Hating* 1974. godine. Time je radikalni feminizam postao snažan oslonac i suborac za prava transeksualnih osoba.

Jesu li transeksualke žene? Radikalne feministkinje smatraju da je žena politički pojam, a ne izolirani biološki spol kako ga definira muško društvo. Mackinnon je vrlo jasno objasnila: „Nije me briga kako netko postaje ženom ili muškarcem. To je dio njihove specifičnosti i jedinstvenosti. Svatko tko se identificira kao žena, želi biti žena i ide okolo kao

žena, što se mene tiče i jest žena (Mackinnon, 2015)“. Dakle, ženom se može postati. Svi koji vjeruju u to da su žene, odnosno svi koji vjeruju u svoju žensku bit, zapravo i jesu žene. Samo postojanje transeksualnih osoba predstavlja prijetnju konzervativnom stavu rodnoga esencijalizma i zato su transeksualci vrlo važni u borbi protiv patrijarhata. Negiranjem prava transeksualnih osoba uništava se bit teorije radikalnoga feminizma i zanemaruje se sav dosadašnji radikalni aktivizam kojem je glavni cilj oslobođenje žena od muške dominacije. Zaključno, šačica neistomišljenika ne može parirati stavovima osnivačica i glavnih predstavnica radikalnoga feminizma koje su ujedno i stvorile te opisale teoriju radikalnoga feminizma. Sličnosti i razlike radikalnoga feminizma i transeksualne politike sažeto su prikazane u sljedećoj tablici.

Tablica 2. Sličnosti i razlike radikalnoga feminizma i transeksualne politike

	Radikalni feminizam	Transeksualna politika
Sličnosti	Rod i seksualnost su društveno konstruirani pojmovi.	
	Binarni sustav roda i rodni uloga je opresivan.	
	Rodne uloge ostvaruju se djelovanjem i potvrđuju se stalnim ponavljanjem tog djelovanja.	
	Kritika i protivljenje heteroseksualnim normama, pravilima i običajima.	
Razlike	Rod je binarni patrijarhalni sustav u kojem su muškarci privilegirani opresori, a žene potlačene.	Rod je binarni sustav koji je opresivan prema svim pojedincima koji se osjećaju drugačije te koji se ne uklapaju u postojeće rodne uloge.
	Binarni rodni sustav treba ukinuti i opresija će prestati. Rod i rodne uloge moraju nestati.	Binarni rodni sustav treba proširiti, odnosno uvesti više različitih rodova.

	Jasni politički ciljevi koji se provode teorijski i aktivistički.	Nedostatak specifičnih političkih ciljeva. Glavni cilj je mijenjanje dominantnih heteroseksualnih normi i uloga.
	Prostitucija, pornografija, sadizam, mazohizam i slični pojmovi produkt su patrijarhalne strukture društva, nedopustivi su i treba ih zabraniti.	Prostitucija, pornografija biseksulnost, sadizam, mazohizam i slični pojmovi su korisni jer propitkuju pravila heteroseksualnosti.
	Glavni cilj je revolucionarno rušenje patrijarhalne vlasti.	Opozicija postojećoj patrijarhalnoj vlasti koju ne žele uništiti.

Sistematizacija autorice

Transrodne osobe iznimno su važni saveznici u radikalnoj borbi protiv patrijarhata. Prihvatanjem postojanja transeksualaca podržava se radikalna feministička teorija i politički pojam žene. Naglašavanje političkoga pojma žene dovelo je do nastanka posebnoga pravca radikalnoga feminizma koji stvara svoju inačicu ženskoga identiteta putem oštre separatističke ideologije. Iduće poglavlje posvećeno je novom pravcu radikalnoga feminizma koji u radikalnu feminističku teoriju unosi novo viđenje revolucionarnoga oslobođenja žena.

7. Radikalni lezbijski feminizam

U ovom poglavlju tumačit će se teorija radikalnoga lezbijskog feminizma. Prikazat će se razlike između dosadašnje teorije radikalnoga feminizma i novonastaloga radikalnog lezbijskog pravca. Radikalni lezbijski feminizam opisuje separatistička ideologija političkoga lezbijstva koja stvara novi ženski identitet. Radikalni lezbijski feminizam stvorio je specifičan put za oslobođenje žena od opresivne stvarnosti koji će se detaljnije objasniti u nastavku.

Drugi val radikalnoga feminizma odvijao se sedamdesetih godina prošlog stoljeća i karakterizira ga stvaranje novog pravca, radikalnoga lezbijskog feminizma. Radikalne feministkinje na čelu s jednom od glavnih prestavnica Betty Friedan protivile su se stvaranju novog pravca. Lezbijski feminizam za njih je predstavljao prijetnju dosadašnjem radikalnom feminizmu jer je mogao uništiti stvorenu javnu sliku žene feministkinje. Radikalne feministkinje pokušale su odbaciti lezbijski feminizam kao dio radikalnoga feminizma, no u tome nisu uspjele. Naprotiv, radikalni lezbijski feminizam izniknuo je kao posebni pravac radikalnoga feminizma i postao poznat širom svijeta, gotovo da je postao prva asocijacija na radikalni feminizam uopće.

Novi pravac radikalnoga feminizma predstavljen je kao bolja verzija “staroga“ radikalnoga feminizma jer omogućava ženama još veću autentičnost, autonomnost i potpuno oslobođenje od muške opresije. Teorija lezbijskoga radikalizma pridonijela je stvaranju novog pojma, ženskog identiteta. Ženski identitet je s vremenom prerastao u separatističku ideologiju kojom su se heteroseksualne i homoseksualne žene pokušale pripojiti jednoj zajedničkoj skupini s namjerom potpunoga distanciranja od muškaraca. Separatistička ideologija stvaranja ženskoga identiteta koristila se politikom zadržavanja (containment policy) i to kroz tri faze ili tri modela. Prva faza politike zadržavanja pridonijela je stvaranju medija i identiteta koji su predstavljali bolju i kvalitetniju alternativu od statusa quo. Druga faza politike zadržavanja je ponovno kreiranje radikalne krilatice „osobno je političko“ oštrijom retorikom koja je potpuno naglasila politički aspekt, a zanemarila osobni aspekt života žena. Treća faza je naglasila pojam „dom“ koji je postao hram za potpuno oslobođenje žena.

Sara Evans govori o razlici u shvaćanju pojmova jednakost i oslobođenje u drugom valu feminizma:

„Jednakost i oslobođenje su zahtjevi koji su pokrenuli drugi val feminističkoga aktivizma za prava žena. Oba pojma su ukazivala na razlike i subordinaciju od strane muškaraca. Pojam jednakosti vuče značenje iz liberalizma, a pojam oslobođenja predstavlja kulturnu i ideološku transformaciju u kojoj su spolne uloge eliminirane. Pojam jednakost predstavlja razumni, liberalni zahtjev za pravnu i ekonomsku jednakost, a pojam oslobođenje predstavlja radikalni zahtjev za kulturni i subjektivni identitet.“ (Evans, 2003, str. 24; vlastiti prijevod)

Različitost u poimanju ovih pojmova prikazuje drugačije pristupe u feminističkim pokretima tijekom drugog vala. Posebno je to vidljivo kod uspoređivanja radikalnoga i liberalnoga feminizma. Liberalni feminizam koristi razumni liberalni zahtjev za zakonodavnu reformu te kroz svoju pragmatičnost koristi medije kao alat za ostvarenje ciljeva. Dok je liberalni feminizam dobio medijsku podršku u političkom smislu, radikalni feminizam odbija takav pristup u borbi za ženska prava. Radikalni feminizam medije smatra prijetnjom odnosno preprekom u pokretanju revolucije oslobođenja. Upravo zbog ovakvog razilaženja u mišljenju, liberalni feminizam se protivio radikalnom lezbijskom feminističkom pokretu jer je ugrožavao dosadašnju feminističku sliku u medijima i javnosti. Liberalni feminizam nije htio izgubiti svoj važni alat (medije) u borbi za prava žena. Betty Friedan, vođa tadašnjeg pokreta NOW, nazvala je lezbijski feminizam prijetnjom feminizmu i svim feminističkim postignućima. Zbog straha od lezbijstva u liberalnom pokretu, započela je čistka u liberalnim feminističkim grupama. Ovim činom sve lezbijke bile su isključene iz feminističkoga pokreta, a Kate Millet, vođa radikalnoga feminističkog pokreta bila je ocrnjena u Times časopisu kao i cijeli radikalni feministički pokret. Liberalna feministička osuda lezbijstva probudila je pitanje homofobnosti liberalnih feministkinja. Ipak, liberalne feministkinje čin ekskluzije lezbijskih članova opravdavaju političkim razlozima, točnije političkom nužnosti koja je spriječila negativan napad medija na dosadašnju javnosti prihvatljivu sliku feminizma. Liberalni feminizam je činom ekskluzije lezbijskih članova pospješio razdor u pravcima feminizma te stvorio lošu sliku feministkinja koje nisu sposobne ujediniti se zbog važnijeg cilja za sveukupni boljitak žena.

Radikalne feministkinje izolirale su se od feminističkoga stereotipa kojeg su stvorile liberalne feministkinje kao i od medija koji su prenosili i podržavali tu istu sliku feminizma. Radikalni feminizam se protivi status quo strukturama i normama koje takve strukture

propisuju. Stoga, radikalne feministkinje stvaraju vlastita pravila i norme unutar grupe kako bi ostale politički čiste. Pravila su se odnosila na komunikaciju s mainstream medijima, odnose s muškarcima, ali i sa ženama. Isključivši mainstream medije iz svog pokreta, one počinju stvarati vlastite alternativne medije koji služe za promoviranje radikalnoga feminizma. Radikalni feministički mediji stvoreni su od žena i za žene te prkose status quo hijerarhiji. Alternativni mediji stvoreni od radikalnih feministkinja podržavali su i poticali lezbijstvo. Ne može doći do spolne revolucije sve dok se ne dogodi uspješna ženska revolucija u kojoj će se žene osloboditi od muške dominacije u svim područjima života. Uvjete za oslobođenje žena ne smiju definirati muškarci. Pokret za oslobođenje žena je uspješan samo ako uvjete za oslobođenje definiraju žene. Radikalni feminizam smatra da je etiketiranje radikalnih feministkinja lezbijkama još jedan dokaz da misli, ideje i ponašanje definiraju muškarci svojom dominacijom. Ljubav između dvije žene ne bi trebala definirati osobu u svim područjima njezina života. To je diskriminacija žena jer ih se ponovo seksualizira, odnosno žene postaju seksualni objekti i ništa više. Lezbijski identitet postao je svojevrsni odgovor na status quo strukture kojime su radikalne feministkinje zadržale političku čistoću. Samoidentifikacija žena postala je najvažniji cilj radikalnoga lezbijskog feminizma. Tko je žena i tko bi žena trebala biti više ne smije biti definirano od strane muškaraca. Stiglo je vrijeme kad su odgovori na ta pitanja rezervirani isključivo za žene. Identitet žene postaje najvažnije pitanje radikalnoga lezbijskog feminizma. Samo lezbijke mogu postići identitet žene dok heteroseksualke i biseksualke nikada neće dostići razumijevanje istog identiteta. One se ne mogu odvojiti od muške opresije, stoga ne mogu postići neokaljani ženski identitet. Lezbijke feministkinje ubrzo postaju stereotip feminističkoga identiteta. Premda smatraju da je jedini pravi put ka okrivanju prave, istinske sebe kroz lezbijstvo, radikalne feministkinje suosjećaju sa ženama koje su zatočene u heteroseksualnim odnosima. Poznato je da se žrtve vežu za svoje nasilnike, zato im treba otvoriti oči i pomoći im u oslobođenju od opresora. Radikalni lezbijski feminizam temelji se na promicanju apsolutne autonomije žena i na stvaranju novog značenja pojma žene te na stvaranju strukturalne alternative društva u kojem će žene moći živjeti odvojene od muškaraca.

Tijekom daljnjeg razvijanja teorije, lezbijsko opredjeljenje postaje poželjno, na kraju i nužno. Heteroseksualno društvo vidi žene kao mali produžetak muškog ega. Žene zavedene u heteroseksualnosti definirane su kroz mušku dominaciju i ne mogu spoznati pravu sebe. Nadalje, heteroseksualnost odvaja žene jedne od drugih te stvara privrženost muškarcima koji ih sprječavaju u borbi za ženska prava. Radikalna feministkinja mora biti potpuno predana

radikalnoj političkoj filozofiji, stoga se mora odreći muškaraca. Da bi se feministkinja potpuno predala čistoj političkoj borbi, trebala bi prihvatiti lezbijski identitet jer lezbijski identitet predstavlja najbolji način za pobjedu nad muškom dominacijom i muškom opresijom. Naravno, nisu sve radikalne feministkinje bile lezbijke, pa su stvorile novi pojam kojim su htjele potvrditi svoje radikalne stavove i uvjerenja. Novi pojam nazvan je političko lezbijstvo što znači da su u političkom smislu feministkinje bile lezbijke, no njihova seksualna orijentacija bila je heteroseksualna. Radikalne lezbijske feministkinje bile su nezadovoljne političkim lezbijstvom jer je to bila svojevrsna izdaja radikalnoga načela oslobođenja od opresora. Političko lezbijstvo prikazano je kao dvolično i sumnjivo. Ako feministkinje vjeruju u radikalna načela oslobođenja žena, onda ne bi smjele lijegati u postelju s ultimativnim protivnikom.

Lezbijski feminizam je razvio svoju teoriju u novom smjeru, određivši pravila ponašanja radikalnih lezbijskih feministkinja:

„Radikalni lezbijski zahtjevi glase: ostavite muškarce, uključujući i vašu mušku djecu, postanite lezbijke, živite sa ženama, preferirajte život u ženskoj komuni, shvatite da je seksizam glavni uzrok svih bolesti svijeta i da je jedini spas svijeta ženska revolucija, posvetite svu svoju energiju ženama, a ponajviše samim lezbijkama. Radikalne lezbijke se nadaju da će heteroseksualne žene postati lezbijke, a lezbijke radikalne feministkinje.“
(Chapman, 1972, str. 7: vlastiti prijevod)

Međusobnim povezivanjem žena stvara se nova svijest koja je srž ženskoga oslobođenja i temelj revolucije. Samo u zajedništvu jedna s drugom, žene mogu stvoriti autentičnost i pronaći istinsku sebe te postignuti najveću moguću autonomnost. Na taj način zauvijek će nestati muško definiranje ženskoga identiteta. Dakle, autentičnost i autonomnost žena može se postići lezbijstvom. Jesu li ovom tezom sve heteroseksualke osuđene na neautentičan život i manjak autonomnosti? Radikalne lezbijske feministkinje smatraju da svaka žena ima šansu za stvaranjem autentičnoga ženskoga identiteta jer svaka žena u sebi nosi potencijal samoostvarenja i autentičnosti. Lezbijske feministkinje znaju da postoji određen strah kod heteroseksualki u priznanju da i one u sebi nose lezbijski identitet koji su muškarci godinama uništavali i potiskivali. Lezbijka je postala identitet koji predstavlja istinski i krajnji cilj ženske revolucije, a to je oslobođenje. Pritom je značenje lezbijke poprimilo političku svijest što je u konačnosti značilo invaziju političkoga u privatni, intimni dio života. Političko je postalo osobno. Navedena inverzija je posebno ironična s obzirom da je krilatica

radikalnoga feminizma oduvijek bila „osobno je političko“ jer je osobni život žena bio zanemaren teorijama liberalnoga feminizma, a upravo osobni život žena predstavlja borbu u odnosima moći u kojoj naravno prevladava dominacija muškaraca. Ovakav obrat lezbijske feministkinje opravdavaju činjenicom da je feminizam svjesnost o društvu koje je političko. Ipak, preokretom fundamentalnih vrijednosti, ograničile su revolucionarno oslobođenje žena na jedan određeni identitet koji je prožiman nizom pravila i zahtjeva. Uspješnost revolucije očituje se u oslobođenju žena od svih muških identiteta i prihvaćanju solidarnosti svojih sestara.

Prenošenjem lezbijstva u osobno područje života, radikalni lezbijski feminizam usredotočio se na pojam doma i na njegovu definiciju. Dok u heteroseksualnoj vezi dom predstavlja prvu liniju napada opresora, u lezbijskoj vezi dom predstavlja osobnu slobodu, neovisnost i ljubav. Lezbijke u svom domu ne strahuju od opresora i ne ovise o njemu. One dijele uzajamnu ljubav i međusobno poštovanje kako samo žene razumiju i znaju. Iako su sve žene pa tako i feministkinje podvrgnute muškoj dominaciji u političkom životu, lezbijske feministkinje u svom domu ne strahuju od svog osobnoga muškoga tlačitelja te ne moraju ispunjavati kućanske i bračne obveze na koje su heteroseksualne žene natjerane. Problematika doma postala je vrlo bitan dio teorije radikalnoga lezbijskog feminizma jer se tvrdilo da se revolucija ne događa u „radno vrijeme“ feminizma i nakon toga te iste feministkinje odlaze u svoj dom muškarcu opresoru. Revolucija mora početi od vlastitoga doma, odnosno intimnoga prostora u kojem nema mjesta za muškarce. Osobni prostor žene postao je mjesto političkoga djelovanja. Ženski dom postale su zajednice žena koje žive u istoj kući. Odvajanjem ženskih domova od muških, započinje proces separatizma. Separatizam je za radikalni lezbijski feminizam bio izričito važan korak naprijed. Žene moraju prestati s odgajanjem dječaka i brigom o odraslim muškarcima jer na taj način osnažuju instituciju heteroseksualnosti koja predstavlja temelj patrijarhalnoga društva. One moraju odvojiti ženski identitet od muškoga identiteta kako bi stvorile dovoljno jaku političku moć i zauvijek pobijedile dominaciju muškaraca. Ipak, separatistički pristup zajednica žena nije uspio. Separatizam je trajao svega nekoliko mjeseci i nije se mogao prilagoditi realnosti. Lezbijske feministkinje smatraju da su pogriješile u vidu separatističkoga pristupa. Previše su pažnje pridale intimnoj čistoći koju pruža lezbijski separatizam i tako odbile sve žene koje nisu dorasle takvom izazovu. Bolji pristup bi bio buđenje revolucionarne svijesti kod svih žena bez obzira na seksualnu orijentaciju. Usredotočenost na lezbijsku seksualnu čistoću nije dovoljna za pokretanje ženske revolucije.

Bezuspješni pokušaj lezbijske revolucije oslobođenja žena zadobio je brojne kritike. Radikalni lezbijski feminizam pridonio je lošem publicitetu radikalne feminističke teorije. Lezbijske radikalne feministkinje u svom su separatističkom pothvatu uspjele udaljiti javnost od feminističkoga pokreta. Posljednje poglavlje predstavit će kritike radikalnoga feminizma.

8. Kritike radikalnoga feminizma

Posljednji dio rada usmjerit će se na glavne kritike radikalnoga feminizma. Kritike su različite te su usredotočene na središnja pitanja kojima se bavi određena politička teorija. Crni feminizam smatra da je srž radikalne feminističke teorije žena bjelkinja dok su ostale žene zanemarene. Socijalističke feministkinje problem pronalaze u radikalnom tumačenju rodne opresije. Slijedi prikaz nedostataka radikalne feminističke teorije prema drugim političkim teorijama.

Radikalni feminizam razlikuje se od drugih pravaca feminizma već u samome nazivu. Radikalni je pridjev koji potječe od latinske riječi i znači korjenit, iskonski ili prvobitan što u konačnici objašnjava da je cilj cjelokupnoga radikalnog pokreta revolucionarna promjena. Glavne ideje radikalne feminističke teorije su:

1. Osobno je političko.
2. Patrijarhat je ukorijenjen u društvu koje ugnjetava, tlači i ponižava žene.
3. Patrijarhat se temelji na psihološkim i biološkim pretpostavkama, a održava se nasilnim putem.
4. Potpuna transformacija društva je nužna za prestanak muške dominacije.

Ove ideje predstavljaju temeljne pretpostavke za feminističku borbu protiv patrijarhata koji je zaslužan za održavanje neravnoteže u odnosu muškaraca i žena, postavljajući muškarce kao dominantnu grupu koja vrši opresiju nad ženama. Dakle, feminizam je temelj za revolucionarnu promjenu jer je muška dominacija temelj svih postojećih društvenih sustava. Ideju o univerzalnoj opresiji žena utemeljenoj isključivo na spolu glasno kritiziraju crnkinje koje se ne slažu s generaliziranjem ovog problema. Crnkinje, poglavito pobornice crnoga feminizma smatraju da spol nije jedini i ključni faktor u raspodjeli moći. Također, ideja univerzalne opresije žena zapravo se može primjeniti samo na grupu privilegiranih bjelkinja koje nikad nisu osjetile rasnu i klasnu diskriminaciju. Radikalni feminizam prikazuje žene kao homogenu grupu, što je nemoguće. Crnkinje tu grupu vide u rasističkom i elitističkom smislu, stoga su se povukle iz radikalnoga pokreta i više ne sudjeluju u istome. Osnovale su svoj pravac feminizma koji drugačije percipira borbu za jednaka prava žena pridruživanjem rasizma i seksizma svojoj teoriji o potlačenosti žena. Radikalne feministkinje su, prema tome,

buržuske bijele feministkinje koje su zavidne i bijesne na privilegirane bijele muškarce jer im ne dopuštaju jednake privilegije u društvu. Radikalne feministkinje uopće ne shvaćaju činjenicu da nemaju svi muškarci koristi od eksploatacije žena.

Radikalni feminizam razlikuje se od ostalih pravaca feminizma i prema fokusu svoje borbe koji je preusmjeren na osobni život žena. Majke i domaćice posebno su istaknute u radikalnom objašnjenju eksploatacije osobnih života žena u kojem brak predstavlja ekonomski ugovor. Brak odražava princip muške dominacije i jedan je od primjera neravnoteže moći između muškaraca i žena. Neravnoteža moći očituje se i u političkoj areni, karijeri, ženskom samopouzdanju, socijalnim interakcijama te u strukturi društva. Mišljenje da su svi muškarci opresori u braku i u ostalim segmentima ženskoga života suludo je koliko i općenito. Teorija bi bila kvalitetnija kada bi se prihvatio drugačiji pristup, odnosno kada bi se analizirala individualna korist umjesto stavljanja svih muškaraca u istu kategoriju opresora. Muškarac kao individua može tlačiti žene, ali tvrdnja da su svi muškarci opresori u zlom patrijarhalnom društvu besmislena je. Patnja žene uzrokovana muškarcem je rezultat nepravodobnoga odgovora određenih institucija koje kontroliraju i kažnjavaju osobe koje krše ljudska prava i zakone, nikako nije rezultat maskuliniteta unutar patrijarhata. Pretpostavka da su svi muškarci loši je stereotipna, pretenciozna i politički opasna te nije korisna u detaljnijoj analizi.

Nedostaci teorije radikalnoga feminizma zasigurno su ignoriranje klase, rase i seksualne orijentacije kao bitnih faktora u životu potlačene žene. Razina potlačenosti puno je veća kod primjerice siromašne crnkinje u SAD-u nego kod bjelkinje koja pripada srednjoj društvenoj klasi. Ipak, radikalni feminizam takve primjere zanemaruje jer smatra da je opresija univerzalna u ženskom svijetu te ne razmatra moguću gradaciju opresije kod različith žena, već sve žene gleda kroz esencijalistički pristup. Radikalne feministkinje uvijek će stati na stranu žene čak i kada je žena opresor, a muškarac potlačen. Uvijek će naći način da opravdaju nasilje nad muškarcima jer su ga oni zbog stoljetne dominacije svakako zaslužili. Nadalje, kontroverzna teorija o ženskoj komuni koja predstavlja spol kao objedinjujuću i najvažniju kategoriju, pritom ignorirajući sve ostale aspekte pojedinca kao što su religija, rasa, društvena i ekonomska klasa, podrijetlo, seksualna orijentacija i mnogi drugi još je jedan oblak sumnje nad intencijama radikalnoga feminizma. Društvo u kojem će postojati samo žene može se postići jedino ubijanjem muškaraca ili nanoseći im štetu u nekom drugom obliku. Muškarci neće prestati postojati sami od sebe. Slijedi li progonstvo, izgon ili masovno ubijanje muškaraca? Ovakav način razmišljanja podsjeća na tiraniju i diktaturu, a ne na

slobodu i prava pojedinca, miroljubiv i dobronamjeran suživot kakav se priželjkuje u demokratskim društvima. Temeljiti teoriju na takvim i sličnim zahtjevima uzrokuje gubitak legitimnosti feminizma koju su godinama gradile liberalne feministkinje. Radikalni feminizam detaljno opisuje patrijarhat, njegove uzroke i posljedice te osuđuje katastrofalan status žene u takvom društvu. No, ne nudi rješenje o novoj i pravednijoj strukturi društva. Radikalne feministkinje govore o ženskoj komuni kao prikazu idealnoga društva i tu prestaju s daljnjim razvijanjem teorije. Vjerojatno zato što je praktičan dio ove teorije bio neuspješan. Ženska komuna nikad se nije mogla razviti jer je već u samim počecima bila osuđena na propast zbog neslaganja unutar grupe. Različitost žena koju su toliko zanemarivale sada je isplivala na površinu i uzrokovala val frakcija unutar feminizma. Rezultat okupljanja žena u jedinstvenu grupu samo zato jer su žene bio je posve suprotan. Žene su stvorile nove pravce feminizma koji su bili bliži njihovim perspektivama i stavovima. Tako su nastali lezbijski, kulturni i ostali pravci.

Kritičari radikalnoga feminizma često uvrstavaju teoriju radikalnoga feminizma u područje esencijalizma zbog svoje ideje sestrinstva. Udruživanje svih žena u jedinstvenu grupu koja će postojati neovisno o muškarcima ideja je koja ujedno osnažuje i čini slabima pripadnice radikalnoga feminizma. Snagu ove ideje predstavlja emocionalni zanos koji pružaju radikalni feministički tekstovi. Radikalni feministički tekstovi posebni su jer čine izmiješanu cjelinu poezije, proze, spiritualizma i simbolizma koji nisu česti u suhoparnim obrazloženjima drugih feminističkih teorija. Ako se žena djelomično slaže ili se uopće ne slaže s patrijarhalnim objašnjenjem društva ili ne želi biti dio apsolutnoga separatističkoga oslobođenja žena, to ne znači da nije inspirirana idejom o međusobnoj podršci i ljubavi između žena. Poetičnost radikalnoga feminizma izrazito je privlačna te pruža ženama oslonac i poletnost u vlastitom razmišljanju. Pojednostavljivanje problema nejednakosti u vidu izjednačavanja svih muškaraca s nasilnicama i svih žena sa žrtvama nije dobar temelj za teoriju. Zdravorazumski je zaključiti da nisu svi muškarci nasilnici i da sve žene nisu žrtve, stoga je esencijalistički stav u ovom smislu pogrešan jer bi praksa ove teorije naštetila drugim potlačenim grupama na isti način na koji muškarci ugnjetavaju žene prema radikalnoj feminističkoj teoriji. Teorija radikalnoga feminizma zasniva se na pojmu žene i univerzalnoga ženskog iskustva koji se odnosi na sve žene svijeta. To univerzalno žensko iskustvo jest potlačena žena u patrijarhalnom društvu. Feministkinje postmodernizma naglašavaju da je radikalni feminizam u svom začetku zanemarivao klasu, seksualnu orijentaciju i rasu. Iskustvo nije jedinstveno, ono je različito i višestruko te pripada različitim kontekstualnim

okvirima. U moru drugačijih iskustava nemoguće je zaključiti čije iskustvo je pravo, odnosno čije iskustvo je vrjednije radikalne teorije. Sagledavanje problema iz samo jednoga kuta pretvara se u generaliziranje svih ostalih iskustava, istovremeno negirajući ih i ignorirajući ih.

Erica West socijalistička je feministkinja koja je opisala zamke radikalnoga feminizma iz socijalističkoga kuta gledanja te smatra da radikalni feminizam ne može ponuditi ženama jasan put do oslobođenja. Prema njoj, radikalni feminizam je opterećen uskim razumijevanjem rodne opresije i pogrešnom transformativnom strategijom. Socijalističke feministkinje i radikalne feministkinje se ne slažu s individualizmom liberalizma i tvrde da osobni izbori i individualna postignuća nisu dovoljna za društvenu transformaciju. Također, obje strane smještaju potlačenost žena u širi društveni kontekst. Radikalne feministkinje su se fokusirale na seksualno i obiteljsko nasilje tumačeći ga kao osnovu potlačenosti žena. Andrea Dworkin, jedna od najpoznatijih radikalnih feministkinja iz 1980-ih, istaknula se borbom protiv seksualnoga nasilja te je od muškaraca zatražila da pokušaju razumjeti duboki strah od seksualnoga nasilja s kojim žene žive svaki dan. Ova posvećenost borbi protiv seksualnoga nasilja vrijedna je poštovanja. Isto vrijedi i za ustrajanje radikalnih feministkinja na reformama velikih razmjera, a ne tek simboličnim preinakama. Međutim, način na koji radikalne feministkinje rade na promjeni istovremeno je problematičan i simptomatičan za dublje nedostatke njihove ideologije. Njihovo antipornografsko djelovanje u tom je smislu karakteristično. Brojne su radikalne feministkinje u 1980-ima radile na zabrani pornografije, smatrajući je mizoginom i nasilnom. Udruživale su se s vrlo konzervativnim grupama što se protivi samoj biti feminističke radikalne teorije. No, zabranom pornografije slabo će se riješiti trenutni materijalni problemi žena uključenih u industriju. Antipornografsko djelovanje radikalnih feministkinja podcrtava opasnost krivog tumačenja podrijetla potlačenosti žena. Analiza radikalnoga feminizma vodi prema oslanjanju na državnu cenzuru, jačanju kaznenopravnoga sustava i sklapanju saveza s protivnicima progresivne promjene.

Osim problematičnosti antipornografske borbe radikalnoga feminizma, Erica West navodi još jednu nekonzistentnost u teorijskom poimanju klase (West, 2017). Prema radikalnim feministkinjama, dvije osnovne klase u društvu nisu radnička klasa i kapitalisti, odnosno eksploatirani i eksploatatori nego muškarci i žene, odnosno opresori i podređene. To je tzv. teorija patrijarhata. Radikalne feministkinje često izostavljaju kapitalizam iz svojih analiza, ali čak i kada to ne čine, tretiraju ga kao posve izoliranu sferu od potlačenosti žena.

Njihov je konačni cilj ukidanje roda kojeg doživljavaju kao temelj hijerarhije i opresije žena. Iako socijalističke i radikalne feministkinje dijele netrpeljivost prema patrijarhatu, ipak imaju drukčiju koncepciju klase i podrijetla opresije nad ženama. Socijalističke feministkinje ne definiraju klasu u rodnim nego u ekonomskim pojmovima. Klasna pripadnost pojedinca determinirana je njegovim odnosom prema sredstvima za proizvodnju i prema državi. Klasna pripadnost Hillary Clinton znatno se razlikuje od klasne pripadnosti majke četvero djece koja radi u restoranu brze prehrane za minimalnu plaću. Socijalistkinje se protive svim seksističkim komentarima kojima se zasipa H. Clinton i druge žene koje su pripadnice elite. Međutim, to ne mijenja činjenicu da su njihovi interesi kao kapitalistkinja i dobrostojećih političarki drugačiji od većine. Univerzalno sestrinstvo suočava se s konkretnim interesima kapitala. Marksistkinje tvrde da neprijatelj nije muškarac nego kapitalistička klasa koja je sama višerodna i višerasna. Opresija nad ženama nije urođena ljudima, nego se razvila u specifičnom povijesnom i političkom trenutku, razvijanjem klasnog društva i nuklearne obitelji⁸.

Opresija nad ženama ne opstaje zato što nas muškarci mrze, nego zbog uloge koju smo povijesno imale u nuklearnoj obitelji. Dok su muškarci svakoga jutra odlazili na posao kako bi se bavili kapitalističkom proizvodnjom, žene su se u pravilu bavile socijalnom reprodukcijom. Žene se čak i posljednjih desetljeća, kada se masovno pridružuju plaćenju radnoj snazi, još uvijek nastoji opteretiti obavljanjem socijalne reprodukcije u kućanstvu nakon što se vrate s posla. Ovi su poslovi od ključne važnosti za kapitalizam. Radnike treba prehranjivati, odijevati i svakodnevno pripremati kako bi kapitalizam mogao funkcionirati. Međutim, u interesu je kapitalizma da ovaj posao bude obavljen besplatno i u privatnoj sferi. Socijalističke feministkinje tvrde da se žene mogu emancipirati isključivo ukidanjem klasnoga društva, jednom zauvijek. Stoga, postoje reforme za koje se treba boriti, poput povećanja minimalne plaće, uvođenja plaćenoga porodiljnog dopusta i provedbe opće brige o djeci. Socijalističke feministkinje zagovarale su i nadnice za kućanski rad kako bi ženama osigurale financijsku neovisnost i prepoznavanje njihova rada u kućanskoj sferi. Predložile su socijalizaciju ovih kućanskih poslova kako bi se ukinulo nejednako i rodno obilježeno opterećenje žena. Međutim, niti jedna od ovih reformi ne može se ostvariti bez masovnih i ujedinjenih društvenih pokreta. Zbog toga radnička klasa postaje važna. Zbog svoje pozicije u društvu, radnička klasa kao cjelina predstavlja društvenog aktera koji se može boriti da

---

⁸ Nuklearna obitelj ili jezgrova obitelj je zajednica majke, oca i djece. Nuklearna obitelj se smatra najmanjom i osnovnom jedinicom društva u kojoj se ostvaruje ljudska reprodukcija.

radikalno promijeni i u konačnici pobijedi kapitalizam. Hoće li se pobjedom nad kapitalizmom ostvariti ukidanje roda? Erica West na ovo pitanje odgovara citatom Friedricha Engelsa:

„Na to ćemo dobiti odgovor kada novi naraštaj odraste: generacija muškaraca koji nikada tijekom svojega života nisu bili u prilici kupiti ženu novcem ili bilo kojim drugim sredstvom društvene moći; generacija žena koje nikada nisu bile primorane saznati što znači predati se muškarcu iz razloga koji nije istinska ljubav ili odbiti biti s voljenim iz straha od ekonomskih posljedica. Kada ovakvi ljudi budu nastanjivali svijet, bit će im potpuno svejedno što itko danas misli da bi trebali činiti; uspostaviti će svoju vlastitu praksu i pripadajuće javno mnijenje o praksi svakoga pojedinca i to će biti kraj te priče.“ (Engels, 2004, str. 87; vlastiti prijevod)

Sljedeći problem prema West je osporavanje transrodnih osoba kroz teoriju i praksu radikalnoga feminizma (West, 2017). Radikalni feminizam okuplja brojne trans-isključive radikalne feministkinje, a njegove ključne ideje podržavaju isključivanje transeksualnih osoba, osobito transrodnih žena. Za mnoge radikalne feministkinje nije važno s kojim se rodnom netko poistovjećuje i kako se predstavlja. Važno je jedino koji im je rod dodijeljen prilikom rođenja. Ako su muškarci tlačitelji i izvor opresije nad ženama, onda ti isti muškarci zadržavaju svoju opresivnu moć, čak i nakon tranzicije. Njihova socijalizacija u muškom rodu, neovisno o tome koliko je kratko trajala te čak i kada je bila opterećena rodnom disforijom⁹ i nasiljem, čini ih akterima opresije nad ženama. Mnoge radikalne feministkinje stoga zabranjuju pristup transrodnim osobama, posebice transrodnim ženama u prostore u kojima se organiziraju te ih pokušavaju isključiti iz svojih politika. Ovo isključivanje je poprilično licemjerno jer se radikalne feministkinje energično bore protiv seksualnoga nasilja, a upravo su transrodne žene pogođene visokim stopama seksualnoga i fizičkoga nasilja. Trans-isključive radikalne feministkinje tvrde da transrodne žene nemaju isti reproduktivni sistem kao cis žene¹⁰. Zbog toga ne mogu razumjeti borbu žena za kontrolu rađanja i protivljenje prisilnoj sterilizaciji. Može se zaključiti da radikalne feministkinje zapravo njeguju cis normativnost¹¹. No ako je tomu tako, što imaju za reći o solidarnosti s lezbijkama,

---

⁹ Rodna disforija ili poremećaj rodnog identiteta je stanje u kojem osoba osjeća da je zarobljena u tijelu suprotnog spola.

¹⁰ Cis žena i cis muškarac su nazivi za osobe čiji se rodni identitet poklapa sa spolom koji im je pripisan rođenjem.

¹¹ Cis normativnost je spolna normativnost, odnosno prihvaćanje samo biološkog spola i njemu odgovarajuće rodne uloge kao jedine legitimne i prihvatljive odrednice nečijeg identiteta. Cis normativnost negira legitimno postojanje transrodnosti i opisuje je kao bolest ili nastranost.

ili cis ženama koje ne mogu imati ili biraju ne rađati djecu? Argumenti koje trans-isključive radikalne feministkinje ističu slabi su i utemeljeni na predrasudama.

Radikalni feminizam ne govori puno o problematici rasizma te sadrži politički sumnjivu strategiju borbe protiv istog. Muškarci koji nisu bijelci perpetuiraju seksizam jednako kao i muškaci bijelci. Međutim, njihovo ih iskustvo rasizma također povezuje s ne-bijelim ženama u njihovim zajednicama i zato su separatističke ideje postale neprivlačne ne-bijelim ženama. Štoviše, za mnoge žene je borba protiv rasizma neraskidivo povezana s borbom protiv seksističke opresije jer su oba problema ukorijenjena u kapitalizmu.

Combahee River Collective, skupina Crnih feminističkih socijalistkinja:

„Neophodno je artikulirati stvarnu klasnu situaciju osoba koje nisu isključivo radnici onkraj rasnih i spolnih kategorija, već kojima su rasna i seksualna opresija značajne odrednice u njihovim radnim/ekonomskim životima. Žene ne mogu svoje iskustvo potlačenosti svesti tek na svoj rod. Mnoge od nas su radnice. Mnoge od nas su majke, nismo bijelkinje, članice smo LGBTIQ+ zajednice. Moramo razumjeti kako se sva ta pitanja isprepliću da bismo se borili protiv dominacije u svim sferama kako bismo pobijedile.“ (Taylor, 2017, str. 20; vlastiti prijevod)

Dok radikalne feministkinje predstavljaju separatizam kao političku strategiju, neke i kao cilj, socijalističke feministkinje shvaćaju da snaga žena leži u brojnosti. Podjele između radnika i radnica ili između cisrodnih i transrodnih osoba štetni su za krajnje ciljeve. One oslabljuju borbu protiv kapitalizma te je čine još težom. Cilj socijalističkih feministkinja je izgraditi solidarnost širom radničke klase. Borba protiv rodne opresije dio je borbe protiv transfobije, rasizma i kapitalizma u širem smislu. Svaki feministički pokret ili teorija koja isključuje transrodne osobe te im pripisuje pogrešni rodni identitet ili perpetuira transfobiju nema što tražiti na ljevici. Jačanjem pokreta za transrodna prava, ljevica mora postati nedvosmislena u solidarnosti s transrodnim osobama. Autorica zaključuje da radikalna feministička teorija ima dobre strane kao što su primjerice borba protiv seksualnoga nasilja i brojni aktivistički istupi koji su doprinijeli u borbi za veća prava žena (West, 2017). Ipak, analiza uzroka potlačenosti žena i ideje o političkom organiziranju koje iz nje proizlaze posve su promašene. Umjesto da se muškarce tumači kao temeljni izvor potlačenosti žena, krivca se treba prepoznati u klasnom društvu. Borba protiv kapitalizma ostaje jedini put prema potpunom oslobođenju žena.

Kritičari radikalnoga feminizma ukazali su na određene probleme i nedostatke u radikalnoj feminističkoj teoriji. Teorija u kojoj je glavni uzrok ženske potlačenosti muškarac, prema kritičarima, jest esencijalistička. Usredotočenost na uži društveni kontekst onemogućava jasno razumijevanje ove političke teorije. Ipak, kritičari naglašavaju pozitivne posljedice radikalnoga feminizma kao što su iznošenje problema seksualnoga nasilja u javnost i nastojanje u sprječavanju daljnjeg nasilja. Doprinos radikalnoga feminizma suvremenoj političkoj teoriji i životu žene ukratko će se opisati u zaključku rada.

9. Zaključak

Neosporno je zaključiti da je radikalni feminizam uvelike zaslužan za razvoj suvremene političke teorije. Radikalna feministička teorija u dosadašnju političku teoriju uvodi reinterpetirane pojmove koji nekada nisu bili od velikoga značaja. Redefinira politiku krilaticom „osobno je političko“ ukazujući na važnost privatne sfere života žene. Razni oblici nasilja nad ženama postaju javni problemi političke naravi. Reproductivna prava žena postaju jednako važna politička tema u društvu. Patrijarhat je središnji pojam radikalne feminističke teorije koji poprima značaj političke institucije. Sveprisutnost patrijarhata u društvu predstavlja novi pristup u objašnjavanju suvremene političke teorije. Uvođenjem patrijarhata u političku teoriju, mijenja se definicija moći. Odnos moći promatra se kroz dominaciju jednoga spola nad drugim spolom. Potlačenost ženskoga spola pridonijela je problematizaciji koncepta spola, odnosno razdvajanju roda i spola. Uvođenjem ove teme u političku teoriju, radikalni feminizam otvorio je mnoštvo pitanja o dosadašnjoj dihotomnoj podjeli roda i spola. Binarnost, patrijarhalne rodne uloge i heteroseksualne norme u seksualnosti više ne predstavljaju jedino teorijsko objašnjenje u suvremenoj politici. Naprotiv, radikalni feminizam pridonio je razvitku transeksualnih i homoseksualnih politika. Pojam sestrinstva ili političkoga lezbijstva prikaz je drugačijega viđenja dosadašnje radikalne politike. Revolucija više ne predstavlja oružani napad i svrgavanje dosadašnje vlasti, već poprima izolacionističku narav komune. Potpuno odvajanje od muškaraca ujedno predstavlja negiranje njihova postojanja u društvu.

Majke radikalne feminističke teorije probudile su se čitajući najpoznatije feministkinje koje su hrabro započele borbu za ženska prava. Uzori feminizma kao što su Mary Woolstonecraft, Virginia Woolf i Simone Beauvoir svojim su knjževnim djelima bile temelj oblikovanja misli i ideja osnivačica radikalnoga feminizma. Njihov doprinos izrazito je važan jer su otvorile nove vidike na kojima današnje društvo počiva. Prava i slobode žena o kojima su pisale danas su pretočena u zakonodavstva demokratskih država i smatraju se legitimnim dijelom društvene strukture. Utemeljiteljice feminizma potaknule su jake valove u povijesti čovječanstva koji su uzdrmali društveni status quo. Prvi val otvorio je liberalne feminističke horizonte na koji se nadovezao drugi val, bolje rečeno, tsunami radikalnoga feminizma. Taj tsunami snažnih i glasnih aktivistica neshvaćenih od svjetske mase osigurao je budućnost svake žene. Nakon dolaska radikalnoga feminizma, žena je postala neovisna individua kojoj su pružene različite životne mogućnosti. Individua koja je stekla pravo na samostalan izbor

vlastitoga životnog puta. Vanjski svijet ne predstavlja više ogromno igralište za dječake, sljedeći potez preuzele su žene. Ovaj diplomski rad usredotočen je upravo na drugi val feminizma, točnije radikalni feminizam.

Radikalni feminizam temelji se na teoriji opresivnoga društvenog sustava ili patrijarhata u kojemu su muškarci opresori, a žene potlačene pri čemu je opresija univerzalni oblik dominacije nad ženama. Glavni cilj radikalnoga feminizma je spriječiti daljnju dominaciju. Može se zaključiti da cijeli teorijski okvir radikalnoga feminizma počiva na namjeri rušenja patrijarhata i uspostavljanja novoga, pravednijeg društvenoga sustava. Za potrebe rušenja patrijarhata koristile su revolucionarni pristup koji je u modernu političku svijest uveo novi način izražavanja političkih stavova. Javno isticanje osobnih iskustava i doživljaja u zajedničkoj ženskoj grupi predstavljalo je izraz političke strategije ujedinjavanja ugnjetavanih u povezanu aktivističku zajednicu koja je djelovala terapijski na slabe i izgubljene pojedinke pretvarajući ih u snažne i odlučne predvodnice radikalnoga pokreta. Jedna od najpoznatijih predvodnica radikalnoga feminizma, Kate Millet, zaslužna je za uvođenje pojma patrijarhata u teoriju radikalnoga feminizma. Patrijarhat je središnji pojam radikalne feminističke teorije, ujedno i uzrok postojeće nejednakosti između muškaraca i žena. Millet unosi još jednu značajnu promjenu u suvremenu političku teoriju. Njezina ideja da je osobno ujedno i političko, jedna je od najznačajnijih jer unosi promjene u tadašnju političku perspektivu koja je jasno odvajala osobno od političkoga. Teza osobno je političko predstavlja temelj za objašnjenje postojanja patrijarhalnoga sustava u privatnom i javnom životu žene. Patrijarhat je društveni sustav predodređen za održavanje muške hegemonije u svim područjima života. Radikalni feminizam stvoren je od žena i za žene, te se bori isključivo za njihovo oslobođenje. Nadalje, radikalne feministkinje spol definiraju kao statusnu kategoriju s političkim implikacijama koja se može usporediti s društvenom klasom što predstavlja odmak od promišljanja tradicionalne političke teorije. Jedna od važnijih političkih implikacija je moć koju u patrijarhalnom sustavu imaju muškarci. Patrijarhalne institucije štite nepravednu raspodjelu moći koja je u rukama privilegiranih muškaraca.

Prema teoriji radikalnoga feminizma utjecaj patrijarhata očituje se u privatnom i javnom životu žena. Obitelj, reprodukcija i seksualnost najvažnije su privatne patrijarhalne institucije koje klasična politička teorija često izostavlja u svojim tumačenjima. Radikalne feministkinje smatraju da je izostavljanje tumačenja privatne sfere života pogrešan pristup koji donosi loše rezultate. Iz tog razloga, radikalna feministička teorija najviše raspravlja o osobnom životu žena. Jedna od glavnih tvrdnji ove teorije je da korijen patrijarhalne opresije započinje baš u

osobnom životu žena, odnosno u obitelji koja služi za kontroliranje i prilagođavanje svih članova obitelji onda kad drugi autoriteti nisu dovoljni. Instrumenti institucije obitelji su često bračni ugovor, ljubav i naučene rodne uloge. Radikalna feministička teorija detaljno objašnjava svaki patrijarhalni instrument i njegovo djelovanje. Svi instrumenti vrlo su važni za održavanje patrijarhata, duboko su ukorijenjeni u društvo i nemoguće ih je mijenjati. Zato ih treba razotkriti, osvijestiti žene o postojanju tih instrumenata i kolektivnom voljom uništiti te instrumente. Isti teorijski postupak odnosi se i na preostala dva bitna pojma: reprodukciju i seksualnost. Oba pojma vrlo su toksična u trenutnom patrijarhalnom društvu jer se koriste u opresivnom smislu, a ne na ispravan način. Služe istom cilju, održavanju moćne vladavine muškaraca. Radikalne feministkinje redefinirale su pojam roda i rodnih uloga te su na taj način dale važan doprinos suvremenoj političkoj teoriji. Ustupile su mjesta novim pitanjima koja se do sada nisu postavljala. Pružile su šansu „drugačijim“ ženama da iskažu svoje mišljenje i stavove. Može se reći da je radikalni feminizam postao svojevrsni vjetar u leđa transrodnim teoretičarima i mnogim drugim modernim teorijama roda i spola. Ipak, najvažnije obilježje radikalnoga feminizma u smislu osobnoga života žena zasigurno je ohrabrivanje žena za glasnu borbu za vlastita prava, za bolji i kvalitetniji život, za sebe same.

Javni ili politički život nije iznimka patrijarhalne kontrole. Teorija radikalnoga feminizma tvrdi da je politički život posljedica patrijarhalnoga utjecaja na osobni život što znači da su država, ekonomski sustav i ostali djelovi javnoga života zapravo produkti nejednakosti žena i muškaraca. Stoga, radikalne feministkinje nemaju zasebnu teoriju o državi ili ekonomskom sustavu jer ne predstavljaju srž problema. Oni nisu uzrok sami po sebi te će se promijeniti kad se ukine patrijarhat. Dakle, radikalna feministička teorija usmjerena je na osobni život žena koji je u samom korijenu problematičan. Javni život spominje se u okviru teorija o osobnom životu što predstavlja popriličan zaokret u tumačenju dosadašnje političke teorije. Ostali feministički pravci kritiziraju ovakvo tumačenje političke teorije smatrajući ga nedovoljnim i nepotpunim. Socijalne feministkinje naglašavaju nedostatak radikalne kritike nepravednoga ekonomskoga sustava koji se uopće ne spominje kao jedan od istinskih problema žena. Preusko razumijevanje opresije i pogrešna transformativna strategija neće dovesti do željenoga oslobođenja žena. Ostali feministički pravci također kritiziraju određena viđenja radikalne feminističke teorije te su pobliže opisana u ovom diplomskom radu kako bi se stekao objektivan dojam o sadržaju radikalne teorije. Radikalni feminizam predstavlja primjer političkoga ekstremizma i teorije isključivog stava iz koje slijede revolucionarne

metode za ostvarenje oslobođenja žena. Ipak, pozitivan doprinos u borbi za pravedniji i bolji život žena zaslužen se pripisuje radikalnom feminizmu.

Popis literature

Knjige

1. Barada, V., Jelavić Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti: priručnik za analizu rodnih stereotipa*. Zagreb: Centar za ženske studije.
2. Beauvoir, S. (2016). *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak.
3. Bleier, R. (1984). *Science and Gender: A Critique of Biology and Its Theories on Women*. New York: Pergamon Press.
4. Borić, R. (2004). Nejednakost u jeziku. U V. Barada (ur.), *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti: priručnik za analizu rodnih stereotipa* (str. 17-30). Zagreb: Centar za ženske studije.
5. Bryson, V. (2003). *Feminist Political Theory: An Introduction*. New York: Palgrave MacMillan.
6. Cooper, F. (1993). *The birth imperative in radical feminist literature : a reader's guide*. Ontario: Simon Fraser University.
7. Corea, G. (1987). *Man Made Women*. Bloomington: Indiana University Press.
8. Daly, M. (1978). *Gyn/ Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*. Boston: Beacon Press.
9. Delphy, C. (1984). *Close to Home: A Materialist Analysis of Women's Oppression*. London: Hutchinson.
10. Dworkin, A. (1974). *Women Hating*. New York: Penguin Group.
11. Dworkin, A. (1981). *Pornography: Men Possessing Women*. New York: Penguin Group.
12. Evans, S. (2003). *Tidal wave: How women changed America at century's end*. New York: The Free Press.
13. Engels, F. (2004). *The Origin of the Family, Private Property and the State: Introduction by Pat Brewer*. Sidney: Resistance Books.
14. Firestone, S. (1984). *The Dialectic of Sex*. New York: William Morrow and Company.
15. Friedan, B. (1974). *The Feminine Mystique*. New York: Norton.
16. Hanmer, J., Saunders S. (1984). *Well-founded Fear: a community study of violence to women*. London: Hutchinson
17. Irigaray, L. (1999). *Ja, ti, mi: za kulturu razlike*. Zagreb: Ženska infoteka.
18. Kappeler, S. (1986). *The Pornography of Representation*. Cambridge: Polity Press.
19. Koedt, A. (1973). *Radical Feminism*. New York: Times Books.

20. Mackinnon, C. A. (1987). *Feminism Unmodified*. Massachusetts: Harvard University Press.
21. Mackinnon, C. A. (1989). *Toward a Feminist Theory of State*. Massachusetts: Harvard University Press.
22. Mill, J. S. (2000). *Podređenost žena*. Zagreb: Jesenski i Turk.
23. Millet, K. (1970). *Sexual Politics*. New York: Doubleday.
24. Pateman, C. (1998). *Ženski nered: Demokracija, feminizam i politička teorija*. Zagreb: Ženska infoteka.
25. Spender, D. (1982). *Women of Ideas: And What Men Have Done to Them*. London: Pandora Press.
26. Stoltenberg, J. (1989). *Refusing to be a Man: Essays on Sex and Justice*. London: UCL Press.
27. Taylor, K. (2017). *How We Get Free: Black Feminism and the Combahee River Collective*. Chicago: Haymarket Books.
28. Thompson, D. (2001). *Radical Feminism Today*. London: Sage Publications Ltd.
29. Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
30. Wallach, J. S. (2003). *Rod i politika povijesti*. Zagreb: Ženska infoteka.
31. Wollstonecraft, M. (1999). *Obrana ženskih prava*. Zagreb: Ženska infoteka.

Znanstveni i stručni članci

1. Chambers, C. (2005). Masculine domination, radical feminism ad change. *Feminist Theory*, 6, 325-346.
Chapman, F. (1972). The soul selects: A new separate way. *Off Our Backs*, 3 (2), 7.
2. Delphy, C. (1993). Rethinking Sex and Gender. *Women's Studies Int. Forum*, 16 (1), 1-9.
3. Denny, E. (2008). Liberation or oppression? Radical feminism and in vitro fertilisation. *Sociology of Health & Illness*, 16, 62-80.
4. Heyes, C.J. (2003). Feminist Solidarity after Queer Theory: The Case of Transgender. *Signs*, 28 (4), 1093-1120.
5. Hrabar, D. (2020). Surogatno majčinstvo kao moderan oblik eksploatacije žena i trgovine djecom. *Zbornik PFZ*, 70 (2-3), 171-212.
6. Mihaljević, D. (2016). Feminizam– Što je ostvario? *Mostariensia*, 20 (1-2), 149-169.

7. Poirot, K. (2009). Domesticating the Liberated Woman: Containment Rhetorics of Second Wave Radical/Lesbian Feminism. *Women's Studies in Communication*, 32 (3), 263-292.
8. Rudy, K. (2001). Radical Feminism, Lesbian Separatism, and Queer Theory. *Feminist Studies*, 27 (1), 190-222.
9. Shulman, A. (1980). Sex and Power: Sexual Bases of Radical Feminism. *Signs*, 5, 590-604.
10. Škrlec, M. (2010). Dihotomija privatno/javno u ženskom ključu. *Čemu*, 9 (18-19), 264-291.
11. Vukoičić, J. (2013). Radikalni feminizam kao diskurs u teoriji konflikta. *Sociološki diskurs*, 5, 33-49.
12. Willis, E. (1984). Radical Feminism and Feminist Radicalism. *Social Text*, 9, 91-118.

Internetski izvori

1. Krčmarek, S. (2014). *Zašto nam (ne) treba feminizam?* Preuzeto 27.10.2020. s <https://www.libela.org/sa-stavom/5611-mrzim-mrziim-feminizam/>
2. Mackinnon, C.A. (2015). *Harm is Harm, Hello*. Preuzeto 27.10.2020. s <http://oncenturyavenue.org/2015/03/harm-is-harm-hello/>
3. Poštić, J. (2005). *Transrodnost*. Preuzeto 27.10.2020. s <http://zenskasoba.hr/hr/podrucja-rada/lgbtiq-seksualne-i-rodne-manjine/transrodnost/>
4. West, E. (2017). *The Pitfalls of Radical Feminism*. Preuzeto 27.10. 2020. s <https://jacobinmag.com/2017/07/radical-feminism-second-wave-class>

Popis tablica

Tablica 1. Razumijevanje roda prema klasičnoj teoriji i queer teoriji	29
Tablica 2. Sličnosti i razlike radikalnoga feminizma i transeksualne politike.....	48